

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μαρία Σαμαρά
Κωνσταντίνος Τοπούζης

Αρχαία Ελληνικά (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 1ος

Αρχαία Ελληνικά (μτφρ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ Γυμνασίου

Μετάφραση: Δ.Ν. Μαρωνίτης

Τόμος 1ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Μαρία Σαμαρά, *Επίτιμη Σχολική Σύμβουλος*
Κωνσταντίνος Τοπούζης, *Φιλολόγος*

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ανδρέας Βοσκός, *Καθηγητής του Πανεπ. Αθηνών*
Μαρία Ράπτη, *Σχολική Σύμβουλος*
Βενετία Μπαλτά, *Φιλολόγος, Σχολική Σύμβουλος*

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Γεώργιος Πισκοπάνης, *Εικονογράφος- Σκιτσογράφος*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ευάγγελος Μπακλαβάς, *Φιλολόγος*

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου, *Σύμβουλος του Παιδαγ.*

Ινστιτούτου

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα, *Σύμβουλος του Παιδαγ.*

Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Αγάθη Γεωργιάδου, *Φιλολόγος, Σχολική Σύμβουλος*

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Επεξεργ. εικόνας του Βιβλίου (σ. 45)

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

«ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ – MULTIMEDIA A.E.»

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας

Αποφ. 16158/6-11-06 και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Μαρία Σαμαρά
Κωνσταντίνος Τοπούζης**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ
www.patakis.gr**

Αρχαία Ελληνικά (μτφρ.)

Ομηρικά έπη Οδύσσεια

Α΄ Γυμνασίου

Μετάφραση: Δ.Ν. Μαρωνίτης

Τόμος 1ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ Πρόεδρος του
Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και
παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με
βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

Χάρτης της Ιθάκης
με τους σύγχρονους οικισμούς (●)
και τις αρχαιολογικές περιοχές (■)

Τα σπουδαιότερα τοπωνύμια που αναφέρονται στην Οδύσσεια

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην αρχαία ελληνική γλώσσα έχουν γραφεί πολλά λογοτεχνικά και άλλου είδους έργα και όλα μαζί αποτελούν την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία*! Τα παλαιότερα από αυτά τα έργα που μας σώζονται – και τα πρώτα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας– είναι τα ομηρικά έπη, η Ιλιάδα και η Οδύσσεια, που αποτελούσαν μάθημα για τα ελληνόπουλα από τα αρχαία χρόνια.

Από τα έργα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας διδάσκονται στο Γυμνάσιο ανθολογημένα αποσπάσματα στην αρχαία γλώσσα, αλλά και έργα μεταφρασμένα στη νεοελληνική δημοτική. Το πρώτο από αυτά, που θα διδαχτεί στην τάξη σας, είναι η Οδύσσεια του Ομήρου, μεταφρασμένη από τον καθηγητή Λ.Ν. Μαρωνίτη.

Με την Οδύσσεια θα γυρίσετε περισσότερο από τρεις χιλιάδες χρόνια πίσω –την εποχή που είχε τελειώσει ο Τρωικός πόλεμος και οι ήρωες επέστρεφαν στις πατρίδες τους–, για να παρακολουθήσετε το ταξίδι ενός γνωστού σας λίγο πολύ τρωικού ήρωα, του Οδυσσέα· ένα περιπετειώδες ταξίδι που κράτησε δέκα χρόνια, όσα χρειάστηκε ο βασιλιάς της Ιθάκης για να φτάσει από την Τροία στην πατρίδα του περνώντας βάσανα πολλά. Παράλληλα θα παρακολουθήσετε την εναγώνια προσμονή και αναζήτησή του τόσο από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, όσο και, κυρίως, από τον γιο του, τον Τηλέμαχο.

1 Για τη σημασία των λέξεων που έχουν εκθέτη έναν αστερίσκο, να συμβουλευέστε το Γλωσσάριο στον τελευταίο τόμο.

Όλες και όλοι γνωρίζετε σε γενικές γραμμές τις οδυσσειακές περιπέτειες. Τώρα όμως θα γνωρίσετε την Οδύσσεια και ως ποίημα. Ως λόγο οργανωμένο δηλαδή με τρόπους που κάνουν την παρακολούθησή του ευχάριστη και ενδιαφέρουσα και θα σας εξοικειώσουν σιγά σιγά με τα μυστικά της λογοτεχνίας. Από τις 24 ραψωδίες αυτού του έπους θα γνωρίσετε σχεδόν ολόκληρες δύο, την α και την ε, αποσπάσματα από αρκετές άλλες και περιλήψεις από όλες, ώστε να έχετε μια συνοπτική έκθεση του μύθου/της υπόθεσης όλου του ποιήματος.

Στο Βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας, προηγείται μια Εισαγωγή στην επική ποίηση και, ειδικότερα, στην Οδύσσεια, και ακολουθεί το ποίημα χωρισμένο σε 28 Ενότητες. Κάθε Ενότητα περιλαμβάνει:

- τα κύρια θέματα που παρουσιάζονται στο πλαίσιο της
- το κείμενο –στην αρχή κάθε ραψωδίας προηγείται σύντομη περίληψη, όταν συνοψίζει το κείμενο, ή εκτενέστερη, όταν δεν υπάρχει κείμενο–, που συνοδεύονται με υποσελίδια σχόλια, σχετικές εικόνες, κάποτε και με χάρτες και σχέδια· ειδικά το κείμενο πλαισιώνεται και με πλαγιότιτλους, καθώς και με λίγες φράσεις από το αρχαίο κείμενο· όλα αυτά, καθένα με τον τρόπο του και με οδηγό τον καθηγητή/την καθηγήτριά σας, θα σας βοηθούν να κατανοείτε τα θέματα που θα μελετάτε σε κάθε Ενότητα
- παράλληλα κείμενα, που σχετίζονται με κάποιο ή κάποια από τα θέματα της Ενότητας
- θέματα για συζήτηση ή εργασία, που συνοδεύονται συχνά με χρήσιμα γνωστικά στοιχεία, και
- ανακεφαλαίωση της Ενότητας.

Προτομή του Ομήρου. Ρωμαϊκό
αντίγραφο έργου του 2ου αι. π.Χ.
(Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

Αρκετά από τα θέματα αυτά θα ολοκληρώνονται κατά τη συζήτηση μέσα στην τάξη, ενώ κάποια άλλα θα χρειάζεται να τα μελετάτε και στο σπίτι, για να ετοιμάζετε γραπτές εργασίες ή προφορικές ανακοινώσεις.

Αντίστοιχη με την **Εισαγωγή** στην αρχή του βιβλίου είναι η **Ανακεφαλαίωση** στο τέλος, που θα σας βοηθήσει να ολοκληρώσετε, κατά το δυνατόν, τα βασικότερα θέματα της Οδύσσειας.

Ακολουθούν τρία Ευρετήρια:

I. Το Γλωσσάριο για λέξεις που έχουν εκθέτη αστερίσκο (*) και χρειάζονται, ίσως, κάποια επεξήγηση.

II. Το Ευρετήριο όρων και θεμάτων, που παραπέμπει σε σημεία των Ενοτήτων, όπου οι όροι αυτοί και τα θέματα σχολιάζονται, και, ίσως, χρειαστεί κάποια στιγμή να τα αναζητήσετε.

III. Το Ευρετήριο κύριων ονομάτων και τοπωνυμίων, που παραπέμπει σε σημεία των Ενοτήτων, όπου γίνεται λόγος γι' αυτά τα ονόματα και τα τοπωνύμια.

Και, τέλος, ένας **Κατάλογος έργων** από τα οποία προέρχεται το εικονογραφικό υλικό του βιβλίου.

Με την Οδύσσεια λοιπόν, με βοηθό τον καθηγητή/την καθηγήτριά σας και με τη δική σας, κυρίως, συμμετοχή και αυτενέργεια στο μάθημα, θα χαρείτε το ταξίδι του Οδυσσέα και, παράλληλα, θα γνωρίσετε τους τρόπους με τους οποίους δημιουργήθηκε ένα από τα σημαντικότερα έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

10. Η Ελλάδα με τις αποικίες της κατά τον 6ο αι. π.Χ. [Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (του Πανεπιστημίου Καίμπριτζ), τ. 2ος, σ. 177.]

Α΄. ΒΑΣΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ, ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ, ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ

1. Έπος: έννοια – περιεχόμενο – βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους

Έπος (< ἔπω = λέγω) σημαίνει: λόγος, διήγηση και, ειδικότερα, αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, διδακτικό, ηρωικό.

Το ηρωικό έπος, στο οποίο ανήκουν και τα ομηρικά ποιήματα, η Ιλιάδα και η Οδύσσεια, αφηγείται κατορθώματα ηρώων αλλά και θεών, που συχνά συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους.

Τα βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους είναι τα εξής: α. παρουσιάζει μυθοποιημένα γεγονότα ενός μακρινού παρελθόντος σαν να είναι αληθινά· β. έχει αντικειμενικό χαρακτήρα· δεν εκφράζει, δηλαδή, το έπος τις υποκειμενικές/ προσωπικές απόψεις του ποιητή, αλλά όλη την κοινωνία μέσα στην οποία δημιουργείται.¹

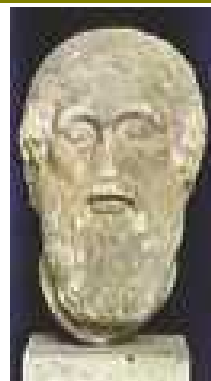
1 Το ίδιο ισχύει και για τα δημοτικά μας τραγούδια· και αυτά αποτελούν συλλογική έκφραση της κοινότητας μέσα στην οποία δημιουργούνται, σε αντίθεση με την ποίηση των επώνυμων ποιητών, που φέρει την προσωπική τους σφραγίδα.

2. Ο επικός κύκλος και, ιδιαίτερα, ο τρωικός

Εκτός από τα δύο ομηρικά έπη, μας έχει παραδοθεί και ένας αξιόλογος «κύκλος»² επών (σε περιλήψεις και μικρά αποσπάσματα) με έντονα τα χαρακτηριστικά της Ιλιάδας και της Οδύσσειας, ο λεγόμενος **επικός κύκλος** ή **κύκλια έπη**, που αρχίζουν από τη δημιουργία του κόσμου και τελειώνουν με τον θάνατο του Οδυσσέα. Όσα από αυτά τα έπη σχετίζονται με τον Τρωικό πόλεμο αποτελούν, ειδικότερα, τον **τρωικό κύκλο** - και είναι τα εξής:

α. Τα **Κύπρια**, που διηγούνται την προΐστορία του Τρωικού πολέμου και τα πολεμικά γεγονότα μέχρι την αρχή της Ιλιάδας· ο τίτλος τους τα συνδέει άμεσα ή έμμεσα με την Κύπρο (όπου πιθανόν συντέθηκαν από τον Στασίνο τον Κύπριο) και με την Κύπριδα Αφροδίτη, που λατρευόταν στη μεγαλόνησο, τη θεωρούμενη ιδιαίτερη πατρίδα της· στην Πάφο υπήρχε πανελλήνια ονομαστός ναός της θεάς. [Η **Ίλιάς** (< **Ίλιο** /Τροία) εξιστορεί τον Τρωικό πόλεμο μέχρι τον θάνατο του Έκτορα.]

1. Κεφαλή του Ομήρου. Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 5ου αι. π.Χ. (Μόναχο, Γλυπτοθήκη)

2 **κύκλος** (εδώ με την εξής έννοια): ένα σύνολο έργων που όλα μαζί συμπληρώνουν ένα ευρύ θέμα, π.χ. τον Τρωικό πόλεμο.

β. Η Αἰθιοπὶς (<Αιθίοπες>), που παρουσίαζε κυρίως τις νικηφόρες μάχες του Αχιλλέα εναντίον του βασιλιά των Αιθίοπων Μένονα (συμμάχου των Τρώων) αλλά και τον θάνατο του ίδιου του Αχιλλέα.

γ. Η Μικρὰ Ἰλιάς, που αναφερόταν στη διαμάχη του Οδυσσέα και του Τελαμώνιου Αίαντα για τα όπλα του Αχιλλέα, μέχρι και την είσοδο του Δούρειου Ίππου στην Τροία.

δ. Η Ἰλίου πέρσις (< πέρθω = εκπορθώ > πορθητής), που περιέγραφε όσα διαδραματίστηκαν κατά την άλωση της Τροίας.

ε. Οι Νόστοι (νόστος <νέσομαι> νέομαι: επανέρχομαι, επιστρέφω στην πατρίδα), που εξιστορούσαν τις περιπέτειες των τρωικών ηρώων (εκτός του Οδυσσέα) κατά την επιστροφή στις πατρίδες τους. [Η Ὀδύσσεια αναφέρεται, ειδικά, στον νόστο του Οδυσσέα.]

ς'. Η Τηλεγόνεια ή Τηλεγονία (<τήλε + γον-> τηλέγονος: ο γεννημένος μακριά από τον γονέα του), που εξιστορούσε τα γεγονότα μετά την Οδύσσεια: τις περιπέτειες δηλαδή του Οδυσσέα μετά τον νόστο και μέχρι τον θάνατο από τον γιο του, τον Τηλέγονο, τον οποίο, κατά τον μύθο, είχε αποκτήσει από την Κίρκη. Ο Τηλέγονος, όταν μεγάλωσε, αναζητούσε τον πατέρα του, σε μια σύγκρουση όμως τον σκότωσε εν αγνοία του.

2. Μυκηναϊκός κρατήρας*
με απεικόνιση πολεμιστών -
τέλος του 13ου αι. π.Χ.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Τα έξι έπη του τρωικού κύκλου θεωρούνται, κατά την επικρατέστερη άποψη, μεταομηρικά και μαζί με

την Ιλιάδα και την Οδύσσεια συμπληρώνουν τον μύθο του Τρωικού πολέμου.

3. Ο χρόνος, ο χώρος και ο κόσμος των ομηρικών επών σε σχέση και με την Ιστορία

Από τα ομηρικά έπη, η Ιλιάδα έχει κεντρικό θέμα τον θυμό του Αχιλλέα, που διαρκεί 51 μέρες, ο ποιητής όμως περιέκλεισε σ' αυτές ολόκληρο τον δεκαετή πόλεμο του Ιλίου, που έγινε κατά τη Μυκηναϊκή³ εποχή –πιθανότατα στις αρχές του 12ου αι. π.Χ.–, και κατέστησε έτσι το έπος του αληθινή Ιλιάδα και όχι Αχιλλειίδα· ενώ η Οδύσσεια εξιστορεί τον δεκαετή αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο, ο ποιητής όμως ενέταξε όλες τις μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα (και όχι μόνο) σε 41 μέρες. Τα ποιήματα αυτά, ωστόσο, δημιουργήθηκαν κατά τη Γεωμετρική⁴ εποχή, ειδικότερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8ου αι. π.Χ. (η Οδύσσεια πιθανόν στις αρχές του 7ου αιώνα), στη δυτική Μικρά Ασία, όπου οι Αχαιοί (που δεν ονομάζονταν ακόμη Έλληνες) είχαν ιδρύσει αποικίες από τον 11ο αι. π.Χ., όπως και στα νησιά του Αιγαίου.

3 Μυκηναϊκή εποχή: Η Μυκηναϊκή εποχή διαρκεί από το 1600-1100 περίπου π.Χ. και οφείλει το όνομά της στις Μυκήνες, το σπουδαιότερο κέντρο αυτής της εποχής.

4 Γεωμετρική εποχή: Η Γεωμετρική εποχή διαρκεί από το 1100-700 περίπου π.Χ. και οφείλει το όνομά της στη γεωμετρική διακόσμηση των αγγείων που κατασκευάζονται αυτή την εποχή (βλ. π.χ. τις εικόνες 3 και 4, πιο κάτω, και άλλες, στη συνέχεια).

Στις νέες αυτές πατρίδες οι άποικοι τραγουδούσαν με νοσταλγία και περηφάνια τα κατορθώματα των μεγάλων παλαιών ηρώων του ελλαδικού χώρου· τα συνέδεαν, μάλιστα, και με νεότερους θρύλους* για τις περιπέτειες των ναυτικών, που αφθονούσαν κατά την εποχή του αποικισμού.⁵ Ο Οδυσσέας, π.χ., εκτός από πολεμιστής και πρωταγωνιστής στον πόλεμο της Τροίας, είναι και εκπρόσωπος των ναυτικών, που ταξίδευαν για να πλουτίσουν και να γνωρίσουν νέους τόπους και πολιτισμούς, και ο ξενιτεμένος που επιστρέφει κτλ. Από τη μακραίωνη αυτή ποιητική παράδοση αντλούν στοιχεία τα ομηρικά έπη, αλλά και από την εποχή στην οποία ζει ο ποιητής τους και τον επηρεάζει άμεσα. Υπάρχουν έτσι πολιτισμικές διαστρωματώσεις* αιώνων στα ποιήματά του και αναχρονισμοί*.

3. Γεωμετρικός αμφορέας* -
9ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Μουσείο
Κεραμεικού)

5 Αποικισμός Α' και Β' : Ο Α' ελληνικός αποικισμός έγινε κυρίως κατά τον 11ο και τον 10ο αι. π.Χ. στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και στα νησιά του Αιγαίου, ενώ ο Β' κατά τον 9ο και τον 8ο αιώνα, κυρίως, και μέχρι τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. είχε επεκταθεί στις ακτές όλης της Μεσογείου και του Ευξείνου Πόντου (βλ. τον σχετικό χάρτη στη σελ. 15). Ας σημειωθεί ότι ο αποικισμός της Κύπρου είχε αρχίσει ήδη από τον 13ο αι., και στα ιστορικά χρόνια το νησί ήταν πλήρως εξελληνισμένο.

Γενικεύοντας, μπορούμε να πούμε ότι τα ομηρικά έπη αναφέρονται σε μυθοποιημένα γεγονότα της Μυκηναϊκής εποχής (στον Τρωικό πόλεμο, κυρίως), προβάλλουν, ωστόσο, και την εποχή κατά την οποία γράφονται (τη Γεωμετρική), που είναι στραμμένη σε έργα ειρηνικά (ναυτιλία, εμπόριο, ανάπτυξη πόλεων), χαρακτηρίζεται όμως και από πολιτικές συγκρούσεις (κλονίζεται κυρίως ο θεσμός* της βασιλείας).

4. Οι αοιδοί, οι ραψωδοί και ο Όμηρος

Οι παλαιοί επικοί ποιητές, της προομηρικής κυρίως εποχής, ονομάζονταν **αοιδοί** (< ᾄδω/αείδω > αοιδή, ᾠδή) = τραγουδῶ, τραγούδι), γιατί τραγουδούσαν τα έπη τους, με τη συνοδεία μάλιστα κιθάρας/φόρμιγγας (βλ. τη παρακάτω εικόνα). Και τα συνέθεταν αυτοσχεδιάζοντας προφορικά⁶ βοηθούμενοι, όπως πίστευαν, από τη Μούσα· ότι αυτή τάχα τους υπαγόρευε τα θέματα που επέλεγαν να τραγουδήσουν· και τα τραγουδούσαν σε συμπόσια κυρίως ανακτορικά ή σε εορταστικές εκδηλώσεις της κοινότητας. Έγιναν έτσι επαγγελματίες περιζήτητοι, και κάθε ανάκτορο ήθελε να έχει τον αοιδό του. Η αλήθεια όμως είναι ότι οι αοιδοί μπορούσαν να αυτοσχεδιάζουν γιατί, εκτός από το ταλέντο που σίγουρα διέθεταν, εκπαιδεύονταν για το έργο τους, οι νεότεροι από τους παλαιότερους, γονείς ή δασκάλους.

6 Η μακραίωνη επική ποίηση δηλαδή δεν καταγράφονταν· δημιουργούνταν και παραδιδόταν προφορικά, όπως και η μακραίωνη, επίσης, ποίηση των δημοτικών μας τραγουδιών.

Μάθαιναν δηλαδή τους θρύλους για τα σημαντικά γεγονότα και τους ήρωες του λαού τους και απομνημόνευαν τυποποιημένα στοιχεία, όπως συνδυασμούς επιθέτων και ουσιαστικών, φράσεις και στίχους ή και σκηνές ολόκληρες· τους βοηθούσε στην απομνημόνευση και ο εξάμετρος⁷ στίχος, που είχε καθιερωθεί ως στίχος του έπους. Είχαν έτσι πρόχειρο ένα απόθεμα που το προσάρμοζαν στο τραγούδι που επέλεγαν κάθε φορά να πουν. Τραγουδούσαν λοιπόν αυτοσχεδιάζοντας αλλά εξοπλισμένοι καλά για το έργο τους.

Οι ραψωδοί (<ράπτω + ᾠδη) αργότερα, που διαδέχτηκαν εξελικτικά τους αοιδούς (προς το τέλος του 8ου αι. π.Χ), δεν αυτοσχεδίαζαν. Αρχικά φαίνεται πως συνέρραπταν/συναρμολογούσαν ποιήματα, κατέληξαν όμως να απομνημονεύουν και να απαγγέλλουν ρυθμικά έτοιμα καταγραμμένα έπη (άλλων ή δικά τους) κρατώντας ραβδί, σύμβολο εξουσίας δοσμένης από τους θεούς (βλ. την εικόνα 5, της επόμενης σελίδας, και το σχόλιο 3 της 7ης Ενότητας, 2ος τόμος σελ. 23).

4. Αοιδός με φόρμιγγα -από γεωμετρικό αγγείο του 8ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθν. Αρχαιολ. Μουσείο)

7 **εξάμετρος στίχος:** Εξάμετρος λέγεται ο στίχος που αποτελείται από έξι μουσικά/ρυθμικά μέτρα.

5. Ραψωδός σε στιγμή απαγγελίας - από αμφορέα του 5ου αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Και δεν ζούσαν σε ανάκτορα, αλλά ανήκαν σε επαγγελματικά σωματεία, ταξίδευαν από τόπο σε τόπο και παρουσίαζαν τα έπη (κυρίως τα ομηρικά) σε χώρους ανοιχτούς, στις μεγάλες προπαντός γιορτές των Ελλήνων, όπου γίνονταν και ραψωδικοί αγώνες. Έτσι, τα έπη ακούγονταν παντού όπου υπήρχαν Έλληνες.

Και ο Όμηρος φαίνεται ότι ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, που πρέπει να τα συνέθεσε χρησιμοποιώντας γραφή· ίσως να είναι και ο πρώτος που κράτησε ραβδί εγκαινιάζοντας το είδος των ραψωδών. Πιστεύεται ότι έζησε κατά τον 8ο (ίσως μέχρι και τις αρχές του 7ου) αι. π.Χ. στην Ιωνία, χωρίς ακριβή προσδιορισμό της πατρίδας του εφτά πόλεις τον διεκδικούσαν, με πιθανότερες τη Σμύρνη και τη Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, πράγμα που θεωρείται απίθανο.

5. Το ομηρικό ζήτημα – Οι πηγές της Οδύσσειας – Η σύνθεση των ομηρικών επών

Στην αρχαιότητα ο Όμηρος θεωρούνταν ποιητής και της Ιλιάδας και της Οδύσσειας (και όχι μόνο). Για το πρόσωπό του υπάρχουν πολλές πληροφορίες, μυθοποιημένες όμως και συχνά αντιφατικές. Η έλλειψη αυτή εξακριβωμένων στοιχείων για τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή, καθώς και ορισμένα προβλήματα που γεννούσε η εξονυχιστική μελέτη των ομηρικών επών, δημιούργησαν τους τελευταίους δυο τρεις αιώνες το ομηρικό ζήτημα, τα κυριότερα σημεία του οποίου είναι:

- Υπήρξε ο Όμηρος ή είναι πρόσωπο πλαστό / φανταστικό;
- Αν υπήρξε, είναι ο ίδιος ποιητής και της Ιλιάδας και της Οδύσσειας;
- Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια συντέθηκαν με βάση ένα ενιαίο σχέδιο ή δημιουργήθηκαν από έναν αρχικό πυρήνα, που επεκτάθηκε με προσθήκες από τους ραψωδούς ή με ένωση μικρότερων επών;

Στα ερωτήματα αυτά δεν έχει δοθεί οριστική απάντηση, έτσι η ομηρική έρευνα συνεχίζεται. Στη σημερινή, πάντως, εποχή επικρατέστερες απόψεις σχετικά με το ομηρικό ζήτημα είναι οι εξής:

α. Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια αποτελούν έργα ενός ποιητή (όχι οπωσδήποτε του ίδιου και για τα δύο έπη – ίσως ο ποιητής της Οδύσσειας να υπήρξε αντάξιος μαθητής του ποιητή της Ιλιάδας/του Ομήρου), που χρησιμοποίησε γραφή και μπόρεσε έτσι να δημιουργήσει εκτεταμένα ποιήματα, αντλώντας όμως στοιχεία από πολλές πηγές. Τέτοιες πηγές για την Οδύσσεια είναι:

- η μακραίωνη ηρωική επική παράδοση, η σχετική κυρίως με τον Τρωικό πόλεμο·

- η λαϊκή μυθιστορία του γυρισμού του ξενιτεμένου, καθώς και η μυθιστορία της κόρης που δοκιμάζει σε αγώνα όσους ζητούν να την παντρευτούν, για να διαλέξει τον καλύτερο·
 - μυθοποιημένες περιπέτειες ναυτικών και πολλά στοιχεία παραμυθιών·
 - στοιχεία από την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική και την πολιτισμική κατάσταση της Γεωμετρικής εποχής, ιδιαίτερα του 2ου μισού του 8ου αι. π.Χ. (δηλαδή της εποχής του ποιητή).
- β. Τα στοιχεία που αντλεί ο ποιητής από τις παραπάνω πηγές τα μεταπλάθει και τα προσαρμόζει σε ένα δικό του σχέδιο, όπου, χωρίς να αλλάζει τις βασικές παραδόσεις για τους ήρωες, τα βλέπει όλα με νέο πρίσμα*, πιο ηθικό και πιο ανθρώπινο· ακόμη, τα συνδέει όλα με τον κεντρικό του ήρωα, τον Οδυσσέα, και με την οικογένειά του και τα περιορίζει χρονικά σε 41 μέρες. Δημιουργεί έτσι ένα προσωπικό ποίημα που το χαρακτηρίζει ενότητα και, σε τελική ανάλυση, φέρει τη σφραγίδα της μεγαλοφυΐας του ποιητή και της εποχής του.

6. Διδασκαλία μουσικής και ποίησης - από κύλικα* του 5ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Αρχαιολογικό Μουσείο - διασκευή)

6. Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών είναι:

- το γεγονός ότι νίκησαν τον χρόνο, διασώθηκαν δηλαδή ολόκληρα σε αντίθεση με τα κύκλια έπη·
- για πολλούς αιώνες ψυχαγωγούσαν και δίδασκαν τους αρχαίους Έλληνες στις γιορτές τους και αποτελούσαν μάθημα για τα παιδιά⁸ τους στα σχολεία· από αυτά μικροί και μεγάλοι μάθαιναν την ιστορία και τη θρησκεία τους, γνώριζαν τον άνθρωπο από την καλή και από την κακή πλευρά του, και έπαιρναν διδάγματα ζωής,⁹ ώστε να παρατηρήσει ο Αθηναίος φιλόσοφος Πλάτων (427-347 π.Χ.): «όλη την Ελλάδα έχει μορφώσει αυτός ο ποιητής»· αλλά και στα νεότερα χρόνια διδάσκονται¹⁰ (και όχι μόνο στα ελληνόπουλα), διαβάζονται και σχολιάζονται σε όλο τον κόσμο·
- άσκησαν τεράστια επίδραση στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία και τέχνη (στην αγγειογραφία, κυρίως, αλλά και στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στη μικροτεχνία), και συνεχίζουν να εμπνέουν λογοτέχνες, καλλιτέχνες, σκηνοθέτες, καρτουνίστες (Έλληνες και ξένους) – θα έχετε διαβάσει σίγουρα κάποιο βιβλίο με θέματα από την Ιλιάδα και την Οδύσσεια και θα έχετε δει σχετικές ταινίες (του V. Petersen, π.χ., του F. Corra κ.ά.). Απομένει να σχηματίσετε και προσωπική άποψη για την αξία τους.

8 Ο Νικήρατος, γιος του Αθηναίου στρατηγού Νικία (5ος αι. π.Χ.), ομολογεί: «Ο πατέρας μου φροντίζοντας να γίνω σωστός άνθρωπος με έβαλε να μάθω όλα τα έπη του Ομήρου· και τώρα θα μπορούσα να απαγγείλω απ' έξω όλη την Ιλιάδα και την Οδύσσεια.» (Ξενοφών, 4ος αι. π.Χ., Συμπόσιον, ΙΙΙ, 5).

9 Ο Πλούταρχος (1ος-2ος αι. μ.Χ.) διαπιστώνει στο έργο του Βίος Όμηρου, ΙΙ, 1. «Είναι εύλογο να διαβάζουμε πρώτον τον Όμηρο, τον ποιητή, μια που αυτός και προηγήθηκε χρονικά από τους περισσότερους και αποδείχτηκε πρώτος από όλους σε αξία. Η ωφέλειά μας μέγιστη και στον λόγο και στη σκέψη και στην πλούσια εμπειρία ζωής.»

10 Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς (1859-1943) στο ποίημά του «Ραψωδία» (από τη συλλογή Η Ασάλευτη Ζωή) γράφει:

Όμηρε θείε, των καιρών χαρά και δόξα!
Στην κρυάδα του σκολειού και στου θρανίου τη γύμνια,
όταν μπροστά μου σ' απιθώσαν του δασκάλου
τα' άχαρα χέρια, ω μεγαλόχαρο βιβλίο,
σε καρτερούσα μάθημα κι εσύ ήρθες θάμα.

ωωω

Κι άνοιξε μέσα μου ουρανός πλατύς καθάριος [...]
και το θρανίο σα να 'γινε παλατιού θρόνος,
και κόσμος το σκολειό κι ο δάσκαλος προφήτης.
Διάβασμ' αυτό δεν ήταν, νόημα δεν ήταν,
όραμα ήταν κι άκουσμα ήταν χωρίς ταίρι. [...]

7. Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών και η διαίρεσή τους σε ραψωδίες

Επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών φαίνεται ότι έγινε στην Αθήνα κατά τον 6ο αι. π.Χ. (την εποχή μάλλον που κυβερνούσε την πόλη ο τύραννος Πεισίστρατος ή ο γιος του Ίππαρχος, το 560-510 π.Χ.), για να υποχρεώνονται οι ραψωδοί να απαγγέλλουν τα έπη στη γιορτή των Παναθηναίων με βάση το κείμενο της επίσημης, ως πούμε, έκδοσης και να αποφεύγονται έτσι παρεμβολές.

Η Οδύσσεια αποτελείται από 12.110 στίχους, ενώ η Ιλιάδα από 15.693, και από τον 3ο αι. π.Χ. παρουσιάζονται χωρισμένες σε 24 ραψωδίες καθεμιά, στα μέρη δηλαδή που απαγγέλλονταν το ένα μετά το άλλο από τους ραψωδούς. Οι ραψωδίες διακρίνονται με τα 24 γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου (τα μικρά η Οδύσσεια, α-ω, και τα μεγάλα η Ιλιάδα, Α-Ω) και με τίτλους ανάλογους με το περιεχόμενό τους.

8. Τα βασικά θέματα και προβλήματα της Οδύσσειας

Κεντρικό θέμα της Οδύσσειας είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης, του Οδυσσέα, να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι του και στον λαό του. Συμπληρωματικό θέμα είναι η αναζήτησή του από τη γυναίκα του, την Πηνελόπη, και, κυρίως, από τον γιο του, τον Τηλέμαχο· η πολύχρονη απουσία του από την Ιθάκη είχε δημιουργήσει πολλά προβλήματα και στους δύο. Έτσι, η δράση διεξάγεται τόσο στην ξενιτιά όσο και στην πατρίδα.

Η Οδύσσεια, επομένως, μπορεί να χαρακτηριστεί μεταπολεμικό έπος, καθώς αναδεικνύει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Τρωικό πόλεμο, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή, κατά την οποία αποκτούν δύναμη οι «ευγενείς»* και αμφισβητούν την κληρονομική βασιλεία. Γι' αυτό και το ηρωικό στοιχείο της Οδύσσειας διαφέρει από εκείνο της Ιλιάδας ο ηρωισμός της Οδύσσειας δεν είναι κυρίως πολεμικός αλλά αγώνας καρτερικός, για να επιβιώσει κανείς και να επιτύχει τους στόχους του.

7. Ο Οδυσσέας σε νόμισμα της Ιθάκης (4ος/3ος αι. π.Χ.).

9. Περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της Οδύσσειας με χρονολογική σειρά

Οι περιπέτειες του Οδυσσέα από την Τροία ως την Ωγυγία: Ο Οδυσσέας έφυγε από την Τροία με δώδεκα επανδρωμένα πλοία και στο ταξίδι του νόστου έζησε περιπέτειες πολλές για δέκα χρόνια: Πολέμησε τους Κίκονες στη Θράκη, αλλά έχασε αρκετούς συντρόφους. Στη χώρα των Λωτοφάγων μερικοί σύντροφοι κινδύνεψαν να ξεχάσουν την πατρίδα, τους πήρε όμως μαζί του με τη βία. Στη χώρα των ανθρωποφάγων Κυκλώπων ο γιος του Ποσειδώνα, ο Πολύφημος, έφαγε έξι συντρόφους και εκείνος τον τύφλωσε, για να σωθούν οι υπόλοιποι· προκάλεσε έτσι την οργή του θεού της θάλασσας. Στην Αιολία φιλοξενήθηκε έναν μήνα και έφυγε με δώρο έναν ασκό, όπου ο φύλακας των ανέμων Αίολος είχε κλείσει όλους τους ενάντιους

ανέμους· από περιέργεια όμως οι σύντροφοι τον άνοιξαν και η τρικυμία που ξέσπασε τους πήγε στη χώρα των ανθρωποφάγων **Λαιστρυγόνων**, που βύθισαν τα έντεκα πλοία του και έφαγαν τους ναυαγούς. Με το ένα πλοίο τώρα και τους ναύτες του έφτασε στο νησί της **Κίρκης**, η οποία μεταμόρφωσε τους συντρόφους του σε ζώα, αλλά ο Οδυσσέας την υποχρέωσε να τους ξαναδώσει την ανθρώπινη μορφή. Στο παλάτι της φιλοξενήθηκαν έπειτα έναν χρόνο. Κατέβηκε και στον **Άδη**, για να πάρει χρησμό από τον μάντη **Τειρεσία**. Άκουσε, δεμένος στο κατάρτι, το τραγούδι των **Σειρήνων**, πέρασε από τη **Σκύλλα** με οδυνηρές απώλειες και έφτασε στη **Θρινακία**, όπου έβοσκαν τα βόδια του Ήλιου. Εκεί, παρά τις αποτρεπτικές συστάσεις του, οι σύντροφοί του έσφαξαν και έφαγαν μερικά βόδια του θεού· γι' αυτό, στο ναυάγιο που ακολούθησε, χάθηκαν όλοι, εκτός από τον ίδιο. Πέρασε μόνος του έπειτα από τη **Χάρυβδη** ο Οδυσσέας και βγήκε ναυαγός στην **Ωγυγία**, το νησί της **Καλυψώς**, όπου άθελά του έμεινε περισσότερο από 7 χρόνια νοσταλγώντας την **Ιθάκη** και τη γυναίκα του.

Η κατάσταση στην Ιθάκη και η απόφαση των θεών: Στην **Ιθάκη**, εν τω μεταξύ, τα αρχοντόπουλα της επικράτειας του Οδυσσέα μπαινόβγαιναν στο παλάτι ως υποψήφιοι γαμπροί/μνηστήρες της γυναίκας του, της **Πηνελόπης**, και κατέτρωγαν την περιουσία του, αλλά εκείνη τους αντιμετώπιζε με σύνεση και πονηριά. Μια μέρα ωστόσο που ο **Ποσειδώνας** απουσίαζε από τον **Όλυμπο**, οι θεοί αποφάσισαν να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρίδα του. Έτσι, η **Αθηνά** κατέβηκε στην **Ιθάκη**, για να ενθαρρύνει τον γιο του, τον **Τηλέμαχο**, να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού και να αναζη-

τήσει τον πατέρα του, ενώ ο Ερμής πήγε στην Ωγυγία, για να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών. Αναγκάστηκε έτσι η νεράιδα να επιτρέψει στον Οδυσσέα να φύγει· τον βοήθησε μάλιστα να φτιάξει μια σχεδία για το ταξίδι του νόστου.

Από την Ωγυγία ως την Ιθάκη: Πάνω στη σχεδία αυτή ο Οδυσσέας ταξίδεψε άγρυπνος 17 μέρες, τη 18η όμως τον αντιλήφθηκε ο Ποσειδώνας και σήκωσε τρικυμία που διέλυσε τη σχεδία. Και ο ήρωας, παλεύοντας τρεις μέρες με τα κύματα, βγήκε ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων, τη Σχερία, όπου συνάντησε τη βασιλοπούλα Ναυσικά, που τον οδήγησε στο παλάτι. Οι Φαίακες του πρόσφεραν πλούσια φιλοξενία, άκουσαν με συγκίνηση τις περιπέτειές του, τον τίμησαν με δώρα πολλά και με δικό τους καράβι τον έστειλαν στην Ιθάκη.

Αποκατάσταση του Οδυσσέα στο σπίτι του και στον λαό του: Στην Ιθάκη ο Οδυσσέας βρήκε μπροστά του την Αθηνά που τον βοήθησε να αντιμετωπίσει με επιτυχία την κατάσταση του παλατιού: τον μεταμόρφωσε σε ζητιάνο και τον συμβούλεψε να πάει πρώτα στο καλύβι του χοιροβοσκού Εύμαιου και να του ζητήσει πληροφορίες για όσα συμβαίνουν στο παλάτι. Φρόντισε έπειτα η θεά να φτάσει κι ο Τηλέμαχος από τη Σπάρτη στο καλύβι, όπου πατέρας και γιος κατέστρωσαν σχέδιο εξόντωσης των μνηστήρων. Κατέβηκαν έπειτα στα ανάκτορα, όπου ο «ζητιάνος» δεχόταν προσβολές από μνηστήρες και υπηρέτες, ενώ ο Τηλέμαχος τον προστάτευε χωρίς να αποκαλύπτει το μυστικό τους. Ο Οδυσσέας, αγνώριστος ακόμη, συνομίλησε με την Πηνελόπη, που του εκμυστηρεύτηκε ότι, τώρα που ο Τηλέμαχος ενηλικιώθηκε, σχεδιάζει να προκηρύξει αγώνα τοξοβολίας μεταξύ των μνηστήρων και να παντρευτεί, κατ' ανάγκην, τον νικητή. Έγινε

λοιπόν ο αγώνας την επόμενη μέρα και οι μνηστήρες δοκίμασαν το τόξο χωρίς επιτυχία. Δοκίμασε τότε και ο Οδυσσέας, νίκησε στον αγώνα και στράφηκε έπειτα εναντίον των μνηστήρων· σε συνεργασία δε με τον Τηλέμαχο και λίγους πιστούς υπηρέτες τούς εξόντωσε όλους. Έγινε έτσι πάλι κύριος του σπιτιού του και ξανακέρδισε τη γυναίκα του. Την άλλη μέρα συνάντησε και τον πατέρα του, τον Λαέρτη, και μαζί παππούς, γιος και εγγονός αντιμετώπισαν τους συγγενείς των μνηστήρων, που ζητούσαν εκδίκηση· η επέμβαση όμως της Αθηνάς και του Δία αναχαίτισαν τη σύγκρουση και επέβαλαν συμφιλίωση ανάμεσά τους και ειρήνη. Έτσι ο Οδυσσέας ξανακέρδισε και τον λαό του.

Τα γεγονότα αυτά διαρκούν περίπου 10 χρόνια, ο ποιητής όμως τα αναδιάρθρωσε και τα ενέταξε σε 41 μέρες, που αποτελούν το παρόν της Οδύσσειας, όπως φαίνεται στο ημερολόγιο που ακολουθεί.

8. Χάλκινο λυχνάρι με μορφή πλοίου (406/405 π.Χ.).
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

10. Το ημερολόγιο της Οδύσσειας (συνοπτικά)

Ημέρα: 1η ημέρα
Γεγονός: Προοίμιο Πρώτο συμβούλιο των θεών. Μετάβαση της Αθηνάς στην Ιθάκη. Ενθάρρυνση του Τηλέμαχου.
Ραψωδία: α
Ημέρα: 2η ημέρα
Γεγονός: Συνέλευση των Ιθακησίων. Αναχώρηση του Τηλέμαχου για την Πύλο το βράδυ.
Ραψωδία: β
Ημέρα: 3η -5η ημέρα
Γεγονός: Ο Τηλέμαχος στην Πύλο. Διήμερο ταξίδι οδικό για τη Σπάρτη.
Ραψωδία: γ
Ημέρα: 6η ημέρα
Γεγονός: Ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη. Στην Ιθάκη οι μνηστήρες τού ετοιμάζουν ενέδρα φονική κατά την επιστροφή του.
Ραψωδία: δ
Ημέρα: 7η ημέρα
Γεγονός: Δεύτερο συμβούλιο των θεών. Μετάβαση του Ερμή στην Ωγυγία και ανακοίνωση στην Καλυψώ της απόφασης των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα.
Ραψωδία: ε
Ημέρα: 8η-11η ημέρα
Γεγονός: Ο Οδυσσέας κατασκευάζει σχέδια/πλοιάριο.
Ραψωδία: ε

Ημέρα: 12η-28η ημέρα
Γεγονός: Αναχωρεί από την Ωγυγία και ταξιδεύει άγρυπνος σε ήρεμη θάλασσα.
Ραψωδία: ε
Ημέρα: 29η-31η ημέρα
Γεγονός: Ο Ποσειδώνας σηκώνει τρικυμία που διαλύει τη σχεδία, ο Οδυσσέας όμως παλεύοντας με τα κύματα βγαίνει ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων, τη Σχερία.
Ραψωδία: ε
Ημέρα: 29η-31η ημέρα
Γεγονός: Ο Ποσειδώνας σηκώνει τρικυμία που διαλύει τη σχεδία, ο Οδυσσέας όμως παλεύοντας με τα κύματα βγαίνει ναυαγός στη χώρα των Φαιάκων, τη Σχερία.
Ραψωδία: ε
Ημέρα: 32η ημέρα
Γεγονός: Ο Οδυσσέας συναντά τη Ναυσικά και συνομιλεί μαζί της. Το βράδυ φιλοξενείται στα ανάκτορα των Φαιάκων.
Ραψωδία: ζ-η
Ημέρα: 33η ημέρα
Γεγονός: Οι Φαίακες διευρύνουν τη φιλοξενία τους στον Οδυσσέα (με επίσημα γεύματα, αγώνες και πολλά δώρα).
Ραψωδία: ι-μ
Ημέρα: 33η ημέρα
Γεγονός: Το βράδυ ο Οδυσσέας διηγείται τις περιπέτειές του στα ανάκτορα των Φαιάκων.
Ραψωδία: θ

Ημέρα: 34η προς 35η ημέρα

Γεγονός: Ετοιμάζεται ο νόστος του Οδυσσέα και το βράδυ το γοργό καράβι των Φαιάκων τον μεταφέρει κοιμισμένον και τον αποθέτει σε μια παραλία της Ιθάκης.

Ραψωδία: ν1-209//<1-187>"

Ημέρα: 35η προς 36η ημέρα

Γεγονός: Ξυπνά στην Ιθάκη και συναντά την Αθηνά, που τον συμβουλεύει, τον μεταμφιέζει σε ζητιάνο και τον στέλνει στο καλύβι του Εύμαιου, ενώ η ίδια πηγαίνει στη Σπάρτη και παροτρύνει τον Τηλέμαχο να επιστρέψει.

Ραψωδία: ν 210/<187> κ.ε., ξ και ο <1-43>

Ημέρα: 36η προς 38η ημέρα

Γεγονός: Ο Τηλέμαχος ταξιδεύει προς την Ιθάκη, ενώ ο Οδυσσέας παραμένει στο καλύβι.

Ραψωδία: ο <44> κ.ε.

Ημέρα: 38η ημέρα

Γεγονός: Φτάνει και ο Τηλέμαχος στο καλύβι, αναγνωρίζει τον πατέρα του και σχεδιάζουν μαζί τη μνηστηροφονία. Οι μνηστήρες ανησυχούν από την επιστροφή του.

Ραψωδία: π

Η αρίθμηση στίχων σε γωνιώδεις αγκύλες, όπου υπάρχει, παραπέμπει στο αρχαίο κείμενο ή σε μεταφράσεις με στίχους αντίστοιχους του αρχαίου κειμένου.

Ημέρα: 39η ημέρα

Γεγονός: Ο Τηλέμαχος και ο Οδυσσέας-ζητιάνος πηγαίνουν στο παλάτι. Ο Οδυσσέας-ζητιάνος δέχεται προσβολές από μνηστήρες και υπηρέτες.

Ραψωδία: ρ

Ημέρα: 39η ημέρα

Γεγονός: Ο Οδυσσέας-ζητιάνος πυγμαχεί με τον ζητιάνο Ίρο. Η Πηνελόπη εμφανίζεται στους μνηστήρες και τους δίνει ελπίδες για γάμο. Εκείνοι της στέλνουν δώρα.

Ραψωδία: σ

Ημέρα: 39η ημέρα

Γεγονός: Το βράδυ, πατέρας και γιος κρύβουν τα όπλα που βρίσκονταν στο «μέγαρο»*. Η Πηνελόπη συνομιλεί με τον Οδυσσέα, χωρίς να τον γνωρίζει. Η παραμύθια του, η Ευρύκλεια, του πλένει τα πόδια και τον αναγνωρίζει.

Ραψωδία: τ

Ημέρα: 40ή ημέρα

Γεγονός: Ο Οδυσσέας και η Πηνελόπη ξυπνούν ταραγμένοι. Στο παλάτι ετοιμάζεται συμπόσιο εορταστικό, ενώ οι μνηστήρες συμπεριφέρονται προκλητικά.

Ραψωδία: υ

Ημέρα: 40ή ημέρα

Γεγονός: Προκηρύσσεται και διεξάγεται αγώνας τόξου με νικητή τον Οδυσσέα.

Ραψωδία: φ

Ημέρα: 40ή ημέρα
Γεγονός: Ο Οδυσσέας στρέφεται εναντίον των μνηστήρων και τους εξοντώνει.
Ραψωδία: χ

Ημέρα: 40ή προς 41η ημέρα
Γεγονός: Η Πηνελόπη αναγνωρίζει τον Οδυσσέα και συνομιλεί μαζί του.
Ραψωδία: ψ

Ημέρα 41η ημέρα
Γεγονός Ο Ερμής οδηγεί τις ψυχές των μνηστήρων στον Άδη. Ο Οδυσσέας και ο Τηλέμαχος πηγαίνουν στο κτήμα του Λαέρτη και όλοι μαζί αντιμετωπίζουν τους συγγενείς των μνηστήρων, που ζητούσαν εκδίκηση, επεμβαίνουν όμως οι θεοί και επιβάλλουν συμφιλίωση και ειρήνη.
Ραψωδία: ω

11. Διαίρεση της Οδύσσειας σε 3 μέρη

Παίρνοντας ως βάση τον Οδυσσέα και την Ιθάκη, διακρίνουμε την Οδύσσεια σε 3 μέρη:

α. Η Ιθάκη χωρίς τον Οδυσσέα (ραψωδίες α-δ), όπου πρωταγωνιστεί ο Τηλέμαχος, γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται «**Τηλεμάχεια**».

β. Ο Οδυσσέας στον αγώνα του να νοστήσει/να επιστρέψει στην Ιθάκη (ραψ. ε-ν209/<187>), γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται «**Νόστος**».

γ. Ο Οδυσσέας στην Ιθάκη (ραψ. ν 210/<187> -ω), όπου βοηθούμενος από την Αθηνά και συνεργαζόμενος με τον Τηλέμαχο εξοντώνει τους μνηστήρες, γι' αυτό το μέρος αυτό ονομάζεται «**Μνηστηροφονία**».

Β΄. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι γνωρίζουμε για τον Όμηρο;
2. Παρατηρήστε την 6η εικόνα και περιγράψτε τα θέματα που παρουσιάζει.
3. Προσέξτε το 6ο θέμα, «Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών», –με τα σχετικά σχόλια 8, 9, 10 και τη 10η εικόνα παρακάτω– γράψτε μία παράγραφο με θέμα: Η επίδραση που άσκησαν τα ομηρικά έπη από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα.
4. Ποια είναι τα βασικά θέματα της Οδύσσειας και ποια προβλήματα αναδεικνύουν;
5. Αφού διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα από τον διάλογο του Πλάτωνα Ίων, όπου συνομιλούν ο φιλόσοφος Σωκράτης και ο ραψωδός Ίωνας, να απαντήσετε στα εξής:
 - α. Πώς παρουσιάζεται ο ραψωδός και ποια επίδραση ασκεί στους ακροατές του;
 - β. Τι ανάλογο μπορείτε να αναφέρετε σήμερα;

Σωκράτης: Χαιρετούμε τον Ίωνα· από πού μας έρχεσαι τώρα; Μήπως από την πατρίδα σου την Έφεσο;

Ίωνας: Όχι, Σωκράτη, αλλά από την Επίδαυρο, από τα Ασκληπίεια¹¹.

Σω.: Μήπως δηλαδή οργάνωσαν προς τιμήν του θεού και αγώνα ραψωδών οι Επιδαύριοι;

Ίω.: Βεβαιότατα, καθώς και για όλες τις τέχνες.

11 Τα Ασκληπίεια: Εορταστική εκδήλωση προς τιμήν του μεγάλου γιατρού Ασκληπιού, που λατρεύτηκε σαν θεός.

Σω.: Λέγε λοιπόν. Διαγωνίστηκες εκπροσωπώντας μας; Ποιο ήταν το αποτέλεσμα;

Ίω.: Πήραμε το πρώτο βραβείο, Σωκράτη.

Σω.: Καλά τα νέα σου· εμπρός λοιπόν να επικρατήσουμε και στα Παναθήναια¹².

Ίω.: Θα γίνει και αυτό, με τη βοήθεια του θεού.

Σω.: Στ' αλήθεια, πολλές φορές ζήλεψα εσάς τους ραψωδούς, Ίωνα, για την τέχνη σας· πρώτον γιατί στολίζεστε και ντύνεστε όμορφα, πράγμα που ταιριάζει στην τέχνη σας, κι έτσι φαίνεστε ωραιότατοι, κι επίσης γιατί ασχολείστε με πολλούς και καλούς ποιητές και κατά κύριο λόγο με τον Όμηρο, τον άριστο και θεϊκότερο απ' όλους τους ποιητές, που δεν απαγγέλλετε απλώς τους στίχους του αλλά εμβαθύνετε στα νοήματά του, πράγμα αξιοζήλευτο. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να υπάρξει καλός ραψωδός, χωρίς να εμβαθύνει σ' αυτά που λέει ο ποιητής. Ο ραψωδός δηλαδή πρέπει να γίνει ερμηνευτής της σκέψης του ποιητή για τους ακροατές. Τούτο είναι αδύνατο να το κάνει κάποιος που δεν κατανοεί τι λέει ο ποιητής. Όλα αυτά λοιπόν είναι αξιοζήλευτα.

12 Τα Παναθήναια: Η μεγάλη γιορτή των Αθηναίων προς τιμήν της πολιούχου Αθηνάς, που τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια το καλοκαίρι στην Αθήνα (όπως και τα Ασκληπίεια στην Επίδαυρο).

Ίω.: Έχεις δίκαιο, Σωκράτη· γιατί αυτό κάνει τη δική μου τέχνη πολύ καλή, και νομίζω ότι μιλώ για τον Όμηρο καλύτερα απ’ όλους και πως ούτε ο Μητρόδωρος από τη Λάμψακο ούτε ο Στησίμβροτος από τη Θάσο ούτε ο Γλαύκων¹³ ούτε κανείς άλλος απ’ όσους υπήρξαν μπόρεσε να εκφράσει για τον Όμηρο τόσο πολλές και καλές σκέψεις όσο εγώ. [...]

Σω.: Έλα λοιπόν να μου απαντήσεις σε τούτο και μην αποφύγεις ν’ απαντήσεις σε ό,τι θα σε ρωτήσω· όταν απαγγέλλεις όμορφα τα έπη και οδηγείς τους θεατές σε συναισθηματική ένταση, είτε τραγουδάς για τον Οδυσ-έα που φτάνει στο κατώφλι του σπιτιού του και τον αντικρίζουν οι μνηστήρες να τους ρίχνει βέλη, είτε για τον Αχιλλέα που ορμάει πάνω στον Έκτορα, είτε για τις δυστυχίες της Ανδρομάχης ή για την Εκάβη και τον Πρίαμο, τότε τι συμβαίνει, διατηρείς τη λογική σου ή βγαίνεις από τον εαυτό σου και πιστεύεις πως η ψυχή σου είναι αυτή που τραγουδά γεμάτη θεϊκή έμπνευση, είτε τραγουδάς για γεγονότα που διαδραματίζονται στην Ιθάκη ή στην Τροία ή όπως τα λένε τα έπη;

Ίω.: Με πόση ενάργεια*, Σωκράτη, ανέφερες αυτό που συμβαίνει. Δεν θα σου απαντήσω με υπεκφυγές. Όταν δηλαδή διηγούμαι κάτι θλιβερό, γεμίζουν δάκρυα τα μάτια μου· όταν απαγγέλλω κάτι τρομαχτικό ή φοβερό, σηκώνονται οι τρίχες της κεφαλής μου και η καρδιά μου σπαρταράει.

13 Ο Μητρόδωρος, ο Στησίμβροτος και ο Γλαύκων ήταν ομηριστές, μελετητές δηλαδή και σχολιαστές των ομηρικών επών, όχι όμως ραψωδοί, ενώ ο Ίωνας ήταν και ραψωδός και σχολιαστής/ερμηνευτής του Ομήρου.

Σω. **Συμπέρασμα:** Θα πούμε, Ίωνα, πως έχει τα λογικά του ο άνθρωπος αυτός, που ντυμένος με πολυτελή ρούχα και χρυσά στεφάνια στο κεφάλι κλαίει στις γιορτές και στις θυσίες, όχι επειδή έχασε κάτι από αυτά και ούτε επειδή φοβάται ανάμεσα σε χιλιάδες φίλους, ενώ κανείς δεν τον απειλεί ή δεν του κάνει κακό;

Ίω.: Όχι, μα τον Δία, όχι βέβαια Σωκράτη, για να πούμε την αλήθεια.

Σω.: Γνωρίζεις ότι και στους περισσότερους θεατές προκαλείτε τα ίδια συναισθήματα;

Ίω.: Το ξέρω και πολύ καλά μάλιστα. Άλλωστε τους παρατηρώ κάθε φορά από ψηλά που κάθομαι και να κλαίνε και να νιώθουν την κατά-στροφή και να παθιάζονται με όσα λέγονται. Πρέπει μάλιστα και να τους δίνω μεγάλη προσοχή, γιατί, αν τους καθηλώσω και τους κάνω να κλαίνε, εγώ θα γελάσω ύστερα κερδίζοντας χρήματα, ενώ αν γελάνε αυτοί θα κλαίω εγώ επειδή θα χάνω χρήματα.

Σω.: Καταλαβαίνεις λοιπόν ότι ο θεατής αυτός είναι ο τελευταίος κρίκος [...], που με μαγνητική δύναμη συνδέεται με τους άλλους; Ο μεσαίος κρίκος της αλυσίδας είσαι εσύ, ο ραψωδός και ηθοποιός, ενώ ο πρώτος είναι ο ίδιος ο ποιητής. Ο θεός διά μέσου όλων αυτών οδηγεί την ψυχή των ανθρώπων εκεί που θέλει, εξαρτώντας τη δύναμη του ενός από τη δύναμη του άλλου.

(Πλάτωνος, Ίων, 530a-d και 535d-536a, μτφρ. φιλολογικής ομάδας, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1994.)

Γ. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε από την Εισαγωγή:

Έπος γενικά σημαίνει: και ειδικότερα Το ηρωικό έπος αφηγείται Τα ομηρικά έπη αναφέρονται στη. εποχή (.....), δημιουργήθηκαν όμως κατά τη εποχή (.....). Βασική διαφορά μεταξύ των αοιδών και των ραψωδών είναι η εξής:
.....
.....

Τα γεγονότα της Οδύσσειας διαρκούν χρόνια ο ποιητής της όμως τα εντάσσει σε μέρες. Στην Οδύσσεια διακρίνουμε τρία μεγάλα μέρη: α. την, β. τον και γ. τη

9. Προτομή του Ομήρου, ρωμαϊκό αντίγραφο από πρωτότυπο έργο της Ελληνιστικής εποχής.

10. Η αποθέωση του Ομήρου:
Τον ποιητή, που κάθεται
κρατώντας σκήπτρο και κύλινδρο*,
στεφανώνουν η Οικουμένη και
ο Χρόνος. Στις δύο πλευρές
του καθίσματος φαίνονται
προσωποποιημένες η Ιλιάδα (αριστερά του) υψώνοντας
πυρσό και η Οδύσσεια (δεξιά του) κρατώντας ένα
ειρηνικό σύμβολο. Λεπτομέρεια από ανάγλυφο του 2ου
αι. π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: «ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ» α 109/<96-δ>

το πρώτο μέρος της Οδύσσειας ο Τηλέμαχος, ενθαρρυσμένος από τη θεά Αθηνά, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες τόσο για να προστατέψει την πατρική του περιουσία όσο και να αναζητήσει τον αγνοούμενο πατέρα του.

1η ΕΝΟΤΗΤΑ: α (περίληψη) – α 1-25/<Ι-2Ι> (ανάλυση)

1. Μούσα με εφτάχορδη κιθάρα/φόρμιγγα.
Αγγειογραφία του 5ου αι. π.Χ.
(Μόναχο, Κρατική Συλλογή Αρχαιοτήτων)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ·

- Το κυρίως προοίμιο¹: Παρουσίαση του Οδυσσέα (α 1-13/<1-10>)
- Το 2ο προοίμιο: Η αρχή της ιστορίας του ήρωα (α 14-25/<11-21>)

1 Προοίμιο σημαίνει εισαγωγή σε ένα έργο (λογοτεχνικό ή άλλο), όπου τίθεται το θέμα και το περιεχόμενό του σε γενικές γραμμές. Στην Οδύσσεια διακρίνουμε δύο προοίμια· στο πρώτο (το κυρίως) προοίμιο ο ποιητής σκιαγραφεί* τον Οδυσσέα, ενώ στο δεύτερο η Μούσα ορίζει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει την εξιστόρηση των περιπετειών του.

**Α΄.Ι. Περίληψη της α ραψωδίας: Θεῶν ἀγορά².
Ἀθηνᾶς παραινεσις πρὸς Τηλέμαχον. Μνηστήρων
εὐωχία (Συνέλευση των θεών. Συμβουλές της Αθηνᾶς
προς τον Τηλέμαχο. Το φαγοπότι των μνηστήρων)**

Ο ποιητής παρουσιάζει τον πρωταγωνιστή του έργου του με τις βασικές του ιδιότητες, ενώ η Μούσα αρχίζει την εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα από την ακούσια παραμονή του στην Ωγυγία.

Οι θεοί αποφασίζουν στον Όλυμπο να βοηθήσουν τον Οδυσσέα να επιστρέψει στην Ιθάκη και η Αθηνά καταστρώνει αμέσως ένα διπλό σχέδιο: ο Ερμής να μεταβεί στην Ωγυγία και να ανακοινώσει στην Καλυψώ την απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα, ενώ η Αθηνά να κατεβεί στην Ιθάκη και να παρακινήσει τον Τηλέμαχο να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού: να απαιτήσει να φύγουν από το παλάτι οι μνηστήρες της μητέρας του, που κατατρώγουν την περιουσία του, και να ταξιδέψει για να ζητήσει πληροφορίες για τον πατέρα του. Η θεά πραγματοποίησε πρώτη το μέρος που αφορούσε την ίδια και πέτυχε τον στόχο της.

2 αγορά: συνάθροιση, συνέλευση | τόπος αγοραπωλησίας (από θέμα ἀγερ > ἀγείρω = συγκεντρώνω - παν-ήγυ-ρις, συν-αγερ-μός).

Α΄. 2. ΚΕΙΜΕΝΟ

Το κυρίως προοίμιο στο αρχαίο κείμενο

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα
πολλὰ
πλάγχθη ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ
θυμὸν,

- 5** ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.
ἀλλ' οὐδ' ὥς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ
αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο,
νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥελίοιο
ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.
10 τῶν ἀμόθεν γε, θεά, θύγατερ Διὸς εἶπε καὶ ἡμῖν.

2. Ποιητής και Μούσα.
Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου
(1907-1985).

► Πώς δηλώνεται εδώ η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα;

► Το κυρίως προοίμιο

Τον άντρα, Μούσα,³ τον πολύτροπο⁴
να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.⁵

Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων
τις βουλές⁶,

5 κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά
που τον σημάδεψαν,
σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και
των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο
επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.

Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα
σφάλματα,

10 νήπιοι* και μωροί⁷, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου 'Ηλιου' κι αυτός τους άρπαξε
του γυρισμού τη μέρα.

Από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτή την ιστορία⁸, κόρη
του Δία,
και πες την και σ' εμάς.

Τότε⁹ λοιπόν οι άλλοι, όσοι ξέφυγαν τον άθλιον
όλεθρο*, όλοι τους ήσαν

15 σπίτι τους, γλιτώνοντας κι απ' του πολέμου κι
απ' της θάλασσας τη μάχη.

Μόνο εκείνον, που τον παίδευε πόθος διπλός,
του γυρισμού

και της γυναίκας του, τον έκρυβε κοντά της μια νεράιδα,
η Καλυψώ, θεά σεμνή κι αρχοντική, στις θολωτές
σπηλιές της,

γιατί τον ήθελε δικό της.

20

Κι όταν, με του καιρού τ' αλλάγματα, ο χρόνος
ήλθε που του ορίσαν οι θεοί
να δει κι αυτός το σπίτι του, να φτάσει στην Ιθάκη,
ούτε κι εκεί δεν έλειψαν οι αγώνες, κι ας ήταν πια με
τους δικούς του.
Ωστόσο οι θεοί τώρα τον συμπαθούσαν, όλοι εκτός
του Ποσειδῶνα¹⁰.

αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω
στον θεϊκό¹¹ Οδυσσέα,

25

προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα¹².

θεοί δ' ἔλειπον ἅπαντες / νόσφι Ποσειδάωνος
<19-20>/23

3 (στ. 1) Μούσα: Ο ποιητής ζητάει από τη Μούσα να του πει την ιστορία του Οδυσσέα, υποδηλώνοντας έτσι ότι το έργο του οφείλεται στη γνώση που του παρέχει η θεά. Πρβλ. τον πρώτο στίχο της Ιλιάδας: «Τον θυμό, θεά, του Αχιλλέα τραγούδησε [...]» -μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη- και το 1ο «παράλληλο κείμενο» από τη Θεογονία του Ησιόδου. Στη ραψωδία ω <60> γίνεται λόγος για εννέα Μούσες. Ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, της μνημονικής ικανότητας, δηλαδή, που ήταν εντελώς απαραίτητη σε εποχές που δεν υπήρχε γραφή. Αργότερα απονεμήθηκαν ονόματα και ιδιαίτερες αρμοδιότητες στην κάθε Μούσα· για παράδειγμα, Μούσα της επικής ποίησης ήταν η Καλλιόπη, της ιστορίας η Κλειώ κτλ. Η λέξη μούσα χρησιμοποιείται σήμερα για να δηλώσει πρόσωπο (κυρίως γυναίκα) που εμπνέει έναν ποιητή και, γενικά, έναν καλλιτέχνη.

4 (στ. 1) τον άντρα τον πολύτροπο: Πολύτροπος (ή πολυμήχανος) χαρακτηρίζεται εκείνος που βρίσκει

πολλούς τρόπους για ν' αποφεύγει το κακό και να πετυχαίνει τον στόχο του· η ικανότητα αυτή αποτελεί το βασικό γνώρισμα του Οδυσσέα.

5 (στ. 3) αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό: Από αυτό το χρονικό σημείο αρχίζουν οι περιπέτειες του Οδυσσέα, μετά την άλωση της Τροίας δηλαδή· η φράση όμως αυτή τονίζει και τον πρωταγωνιστικό ρόλο του ήρωα στην άλωση (κυρίως με τον Δούρειο Ίππο). Το κάστρο της Τροίας χαρακτηρίζεται ιερό, επειδή, σύμφωνα με τον μύθο, το είχε κτίσει ο Ποσειδώνας· σε κάθε πόλη, εξάλλου, υπήρχαν ιερά (άλση, βωμοί, ναοί κτλ.) θεών που την προστάτευαν (πρβλ. τους πολιούχους αγίους των σημερινών πόλεων).

6 (στ. 4) έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές: γνώρισε τον τρόπο σκέψης και τις διαθέσεις πολλών ανθρώπων.

7 (στ. 10) νήπιοι και μωροί: που δεν κατάλαβαν τις συνέπειες της πράξης τους, οι ανόητοι.

8 (στ.12) από όπου θες, θεά, ξεκίνα την αυτή την ιστορία: Ο ποιητής τελειώνει το προοίμιό του ζητώντας από τη Μούσα πάλι να διαλέξει το σημείο από το οποίο θα αρχίσει να διηγείται την ιστορία του Οδυσσέα. Η τεχνική* αυτή, το να τελειώνει δηλαδή ένα τμήμα (ή ένας στίχος) λογοτεχνικού κειμένου όπως (ακριβώς ή περίπου) αρχίζει, λέγεται **κύκλος ή κυκλικό σχήμα**. Δείτε και ένα άλλο παράδειγμα: «σταθείτε αντρείοι σαν Έλληνες και σαν Γραικοί σταθείτε».

9 (στ. 14) τότε λοιπόν: Η Μούσα λοιπόν δεν αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα με τη χρονολογική τους σειρά, αλλά από τη στιγμή που οι άλλοι τρωικοί ήρωες είχαν επιστρέψει στις πατρίδες τους και μόνο ο Οδυσσέας ήταν αποκλεισμένος στο νησί της Καλυψώς. Ο ποιητής εφαρμόζει εδώ μια **αφηγηματική τεχνική*** που λέγεται **in media res** (είναι μια λατινική

φράση, που κυριολεκτικά σημαίνει: στη μέση των πραγμάτων, στη μέση της υπόθεσης και έχει την έννοια ότι επιλέγεται ως αρχή το πιο κρίσιμο σημείο μιας ιστορίας και στην πορεία της αφήγησης διαμορφώνονται συνθήκες κατάλληλες, ώστε να αναφερθούν και όσα προηγήθηκαν).

10 Οι φράσεις της μετάφρασης με έντονα γράμματα έχουν στο πλαίσιο το αντίστοιχό τους στο αρχαίο κείμενο. Στις περιπτώσεις αυτές προηγείται η αρίθμηση του αρχαίου κειμένου και ακολουθεί εκείνη της μετάφρασης Μαρωνίτη.

11 (στ. 24) στον θεϊκό Οδυσσέα: Ο Οδυσσέας αλλά και άλλοι ομηρικοί ήρωες χαρακτηρίζονται θεϊκοί όχι τόσο γιατί η καταγωγή τους αναγόταν σε θεούς όσο γιατί είχαν εξαιρετικές ικανότητες.

12 (στ. 25) προτού πατήσσει της πατρίδας του το χώμα: Ο Ποσειδώνας μπορεί να βασανίζει τον Οδυσσέα στον δικό του χώρο, τη θάλασσα η δικαιοδοσία του θεού τελειώνει όταν ο ήρωας φτάνει στην Ιθάκη.

3. Εκφραστικότατη απεικόνιση του Οδυσσέα σε σφραγιδόλιθο του 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

4. Η Πηνελόπη συλλογισμένη και βαρύθυμη. Ρωμαϊκό αντίγραφο ελληνικού αγάλματος του 460 πΧ (Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

5. Ο Οδυσσέας στα βράχια της Ωγυγίας.
Απεικόνιση σε κράνος του 5ου αι. π.Χ.
(Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

Το ξανασμίξιμο των συζύγων αποτελεί έναν από
τους βασικούς στόχους της Οδύσσειας.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Απόσπασμα από το προοίμιο της Θεογονίας του
Ησιόδου, ο οποίος εκπροσωπεί το διδακτικό έπος·
η ακμή του τοποθετείται στις αρχές του 7ου αι. π.Χ.

Με τις Ελικωνιάδες Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι
μας· [...]

Κάποτε εκείνες δίδαξαν τον Ησίοδοτο ωραίο τραγούδι,
την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
στου θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές. [...]

(Εκλογές από τον Ησίοδο, μετάφραση - επιλεγόμενα
Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Το Ροδακίό, Αθήνα 1995)

2. Απόσπασμα από το προοίμιο του ασσυροβαβυ-
λωνιακού έπους του Γκιλγκαμές, που δημιουργήθηκε
γύρω στο 2200 π.Χ. και αναφέρεται στον ομώνυμο
βασιλιά της πόλης Ουρούκ της Μεσοποταμίας.

Γι' αυτόν που όλα τ' αγνάντεψε στον κόσμο θα μιλήσω,
γι' αυτόν που κάθε τι δοκίμασε, τον κόσμο θα διδάξω.
Αυτός που όλα τα γεύτηκε και γνώσην απόχτησε πολλή
χώρες πολλές ερεύνησε, [...]
σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε [...].

(Το έπος του Γκιλγκαμές, Εισαγωγή - Απόδοση Αύρας
Ward, Αθήνα² 2001)

►► Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της Οδύσσειας με το απόσπασμα από το έπος του Γκιλγκαμές και να αναζητήσετε ομοιότητες. (Δείτε και ένα άλλο απόσπασμα του έπους αυτού στον 1ο τόμο σελ. 26 του βιβλίου Αρχαία Ιστορία της Α΄ Γυμνασίου.)

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;
2. Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;
3. Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της Ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;
4. Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της Οδύσσειας με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής με αυτή την αρχή (την αρχή *in media res* - δείτε το σχετικό σχόλιο 9).
5. Στα ομηρικά έπη συναντούμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και τον νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαραθέτει βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαρατίθεται προς τους, ενώ στους στίχους 14-19 προς τους και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαρατίθεται προς τους

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις λέξεις ή φράσεις: καstroκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος*, ήρωας (δύο λέξεις περισσεύουν).

Στο πρώτο προοίμιο ο Οδυσσέας παρουσιάζεται:

.....
.....,
η Μούσα εξάλλου στους στίχους 16-17 κάνει λόγο για τον διπλό πόθο τού Οδυσσέα:
.....
.....

6. Η Καλυψώ υποδέχεται τον Οδυσσέα.
(Πηγή: Στα χνάρια του Ομήρου)

2η ΕΝΟΤΗΤΑ: α 26-108/<22-95>

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

**ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Πρώτο συμβούλιο των θεών
στον Όλυμπο, όπου λαμβάνονται σημαντικές
αποφάσεις**

**Οι θεοί συνεδριάζουν και τον λόγο παίρνουν
ο Δίας και η Αθηνά**

- 26** Εκείνον όμως τον καιρό ο Ποσειδώνας είχε
ταξιδέψει στους μακρινούς Αιθίοπες¹ [...].
- 29** Πήγε να πάρει μέρος στη θυσία, μian εκατόμβη²
με ταύρους και κριάρια,
- 30** και τώρα ευφραίνονταν στις τάβλες καθισμένος.
Τότε συνάχτηκαν οι υπόλοιποι θεοί³ στου ολύμπιου Δία
το παλάτι,
όπου εκείνος πρώτος πήρε τον λόγο, πατέρας
ανθρώπων και θεών.
Στον νου του φέρνοντας, θυμήθηκε τον φημισμένο
Αίγισθο⁴,
που τον θανάτωσε ο ξακουστός Ορέστης, γιος
του Αγαμέμνονα·
- 35** αυτόν θυμήθηκε μιλώντας ο θεός
στους αθανάτους:
«Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν
οι θνητοί να ρίχνουν
στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από
μας –

κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν
και βασανίζονται,
και πάνω απ' το γραφτό τους⁵.

ἐξ ἡμέων γάρ φασι κακ' ἔμμεναι οἱ δε καὶ αὐτοὶ /
σφῆσιν ἀτασθαλίησιν ὑπερ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν
<33-4>/37-9

40 Ἔτσι και τώρα ο Αἰγίσθος, την ορισμένη μοίρα
παραβαίνοντας,
πήγε να σμίξει με τη νόμιμη γυναίκα ενός Ατρείδη⁶,
κι αυτόν τον σκότωσε στου γυρισμού την ώρα,
γνωρίζοντας τι τιμωρία σκληρή τον περιμένει·
αφού εμείς του στείλαμε τον άγρυπνον αργοφονιά
Ερμή⁷ με μήνυμα,

45 μήτε εκείνον να σκοτώσει μήτε
και τη γυναίκα του να μπλέξει
σε παράνομο κρεβάτι· αλλιώς θα πέσει στο κεφάλι του
η εκδίκηση
του γιου για τον πατέρα, όταν ο Ορέστης, παλικάρι πια,
θελήσει να γυρίσει στην πατρίδα.
Αυτά, με τόση φρόνηση ο Ερμής μιλώντας,
του μηνούσε,

50 κι όμως τον νου του Αιγίσθου δεν κατόρθωσε
ν' αλλάξει.
Τώρα, ακέριο και μεμιάς, το άνομο κρίμα του
ξεπλήρωσε.»

1. Μαρμάρινη κεφαλή του Δία από κολοσσιαίο
άγαλμα του θεού - 4ος αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολ. Μουσείο)

2. Από το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς του Φειδία. Ρωμαϊκό αντίγραφο. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολ. Μουσείο)

Αμέσως ανταπάντησε, τα μάτια λάμποντας,
η Αθηνά:
«Πατέρα μας των αθανάτων, Κρονίδη⁸, των δυνατών
ο παντοδύναμος,
καλά κι όπως του ταίριαζε, εκείνος αφανίστηκε και πάει –

55 την ίδια μοίρα να 'χει κι όποιος ανάλογα
κριματιστεί.
Εμένα όμως για τον Οδυσσέα φλέγεται η καρδιά μου·
γενναίος αλλά δύσμοιρος, να βασανίζεται με τόσα
πάθη,
απ' τους δικούς του χωρισμένος, σ' ένα περίβρεχτο
νησί,
στον ομφαλό, όπως λένε, της θαλάσσης.

60 Νησί κατάφυτο με δέντρα, και μια θεά το κατοικεί
στα δώματά της·
η θυγατέρα του Άτλαντα⁹, που η γνώμη του γυρίζει
μόνο στο κακό –
ξέρει καλά αυτός των θαλασσών τα βάθη, και πάνω του
σηκώνει
ψηλές κολόνες, να κρατούν τον ουρανό χώρια
απ' τη γη.

Η θυγατέρα του λοιπόν τον Οδυσσέα κατακρατεί,
δύστυχο κι οδυρόμενο·

65 λόγια γλυκά προφέροντας και μαλακά
σαν χάδια,

τον θέλγει ακατάπαυστα, για να ξεχάσει την Ιθάκη.
Εκείνος όμως,
βυθισμένος στον καημό του, να δει καπνό
της πατρικής του γης ψηλά
να ανηφορίζει, απελπισμένος εύχεται τον θάνατο.
Εσένα ωστόσο,
Δία Ολύμπιε, ως τότε αλύγιστη θα μείνει η βουλή σου;
Ο Οδυσσέας

70 δεν ήταν που θυσίες σου πρόσφερε
στην ευρύχωρη Τροία,
πλάι στ' αργίτικα¹⁰ καράβια;
Πώς και γιατί τόσο θυμός γι' αυτόν, ω Δία;»

αὐτὰρ Ὀδυσσεὸς / ἵεμενος καὶ καπνὸν
ἀποθρῶσκοντα νοῆσαι / ἥς γαίης θανέειν ἰμείρεται
<57-9>/66-9

1 (στ. 27) Αιθίοπες (<αἶθω = καίω, ψήνω): λαός της Αφρικής· το όνομά τους σημαίνει ηλιοκαμένοι, μαυριδεροί (αἶθω > αἶθουσα = ζεστός χώρος).

2 (στ. 29) εκατόμβη: Εκατόμβη, κυριολεκτικά, σημαίνει θυσία εκατό βοδιών και, γενικά, πλούσια, πανηγυρική, θυσία.

3 (στ. 31) οι υπόλοιποι θεοί του Ολύμπου, εκτός του Ποσειδώνα, ήταν: ο Δίας και η Ήρα, η Αθηνά, ο Απόλλωνας, ο Άρης, η Άρτεμη, η Αφροδίτη, η Δήμητρα, ο Ερμής, η Εστία και ο Ήφαιστος (12 τον αριθμό).

4 (στ. 33) Ο Αίγισθος ήταν πρώτος εξάδελφος του Αγαμέμνονα. Κατά την απουσία του Αγαμέμνονα στην Τροία, ο Αίγισθος έγινε εραστής της γυναίκας του, της Κλυταιμνήστρας (βλ. τη συνέχεια στους στίχους 40-51).

5 (στ. 36-39) Αλίμονο [...] γραφτό τους: Στη δήλωσή του αυτή ο Δίας δέχεται ότι η Μοίρα ορίζει μερίδιο συμφορών για τον καθέναν, τονίζει όμως ότι όσοι αδικούν επαυξάνουν τις συμφορές τους ξεπερνώντας έτσι τη μοίρα τους. Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις οι θεοί προειδοποιούν τους θνητούς (όπως, για παράδειγμα, τον Αίγισθο) να σταματήσουν τις ανομίες τους, γιατί τους περιμένει συμφορά· αν δεν πειθαρχήσουν, αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους και τιμωρούνται. Η δήλωση αυτή βρίσκει πολλές εφαρμογές στην Οδύσσεια· αποτελεί έτσι τη βασική ηθική αρχή της, το καταστατικό της, ας πούμε.

6 (στ. 41) Ατρείδης: ο γιος του Ατρέα (εδώ νοείται ο Αγαμέμνωνας, γιατί Ατρείδης είναι και ο Μενέλαος).

7 (στ. 44) Ο Ερμής είναι ο αγγελιοφόρος των θεών στην Οδύσσεια· επονομάζεται αργοφονιάς, επειδή σκότωσε τον Άργο, ένα πολυόμματο τέρας. Στον στίχο 97 λέγεται και ψυχοπομπός, ως οδηγός των ψυχών στον Άδη.

8 (στ. 53) Κρονίδης επονομάζεται ο Δίας ως γιος του Κρόνου· γιοι του Κρόνου ήταν ακόμη ο Ποσειδώνας και ο Πλούτωνας. Οι τρεις αδελφοί, μετά την εκθρόνιση του πατέρα τους, μοίρασαν τον κόσμο· και στον Δία έλαχε ο ουρανός, στον Ποσειδώνα η γη και στον Πλούτωνα ο Άδης (για τον Ποσειδώνα βλ. και το σχόλ. 13).

9 (στ. 61) ο Άτλαντας ήταν ένας από του Τιτάνες. Κατά την Τιτανομαχία πολέμησε εναντίον του Δία, και εκείνος, μετά τη νίκη του, του επέβαλε ως τιμωρία το οδυνηρό έργο που φαίνεται στους στίχους 62-63 (βλ. και την εικόνα 3). Η Αθηνά, παρουσιάζοντας τον Άτλαντα ως πατέρα της Καλυψώς, θυμίζει στον Δία τον παλαιό του αντίπαλο, για να εξασφαλίσει, προφανώς, την εύνοιά του για τον Οδυσσέα, που ήταν απόκλεισμένος στο νησί της κόρης του. Στον Άτλαντα, «που ξέρει των θαλασσών τα βάθη», οφείλει το όνομά του

ο Ατλαντικός Ωκεανός.

10 (στ. 71) αργίτικα καράβια: τα ελληνικά καράβια δηλαδή, γιατί ως Άργος νοείται εδώ ολόκληρη η Ελλάδα· σε άλλες όμως περιπτώσεις ως Άργος νοείται η Πελοπόννησος ή η Αργολίδα ή η ομώνυμη πόλη.

3. Μαρμάρινο άγαλμα του Άτλαντα. Ρωμαϊκό αντίγραφο του 2ου αι. π.Χ. (Νεάπολη, Αρχαιολ. Μουσείο)

Δεύτερος λόγος του Δία

τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεὺς
<63>/73

Της αντιμίλησε ευθύς ο Δίας, που τα σύννεφα
συνάζει¹²:
«Κόρη μου εσύ, τι λόγος βγήκε από το στόμα σου
ανεμπόδιστος!

75 Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό
Οδυσσέα,
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους
θνητούς,
και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες
προσφέρονται
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;
Όχι εγώ, ο Ποσειδών, της γης κυρίαρχος¹³, αυτός
οργίστηκε εναντίον του

80 και στον θυμό του επιμένει για τον Κύκλωπα,

γιατί του τύφλωσε
εκείνος το μοναδικό του μάτι.
Για τον ισόθεο μιλώ Πολύφημο¹⁴, που η δύναμή του
επιβάλλεται μεγάλη
Σ' όλους τους Κύκλωπες' [...].

86 Γι' αυτόν λοιπόν ο κοσμοσεΐστης Ποσειδών,
τον Οδυσσέα,
αν δεν τον εξαφάνισε, περιπλανώμενο τον θέλει
από την πατρική του γη μακριά.
Τώρα ωστόσο όλοι εμείς είναι καιρός τον νόστο του
να στοχαστούμε,

90 το πώς θα επιστρέψει. Τότε κι ο Ποσειδών
θα σταματήσει την οργή του·
δεν γίνεται να αντιταχθεί στους άλλους αθανάτους,
παρά τη θέληση όλων των θεών, μόνος εκείνος να
αντιμάχεται¹⁵.»

Η πρόταση της Αθηνάς

τόν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη
<80>/93

Τα μάτια λάμποντας, ανταποκρίθηκε η θεά Αθηνά:
«Πατέρα μας Κρονίδη, των δυνατών ο παντοδύναμος,
95 αν, όπως λες, συγκλίνει¹⁶ πράγματι
των μακαρίων η γνώμη, να επιστρέψει
στο δικό του σπίτι ο Οδυσσεύς, με τόση γνώση που
κατέχει,
ας στείλουμε αμέσως τον Ερμή, ψυχοπομπό κι
αργοφονιά,
στης Ωγυγίας το νησί με δίχως καθυστέρηση να βρει
την καλλιπλόκαμη
νεράιδα¹⁷ και να της πει την απαράβατη εντολή μας,

100

τον νόστο του καρτερικού Οδυσσέα, πως
πρέπει να επιστρέψει.

Όσο για μένα, κατεβαίνω τώρα στην Ιθάκη, τον γιο του
να ερεθίσω, τόλμη θα βάλω στην καρδιά του, να
συγκαλέσει σε συνέλευση
τους Αχαιοούς, που τρέφουν πλούσια κόμη¹⁸
να απαγορεύσει τους μνηστήρες όλους, όσοι
κοπαδιαστά του σφάζουν

105

πρόβατα και βόδια, με κέρατα στριφτά, πόδια
λοξά στο βάδισμα.

Κι ακόμη στη Σπάρτη θα τον στείλω και στις μεγάλες
αμμουδιές
της Πύλου, να μάθει, αν κάπου ακούσει, τον νόστο
του πατέρα του –
έτσι θα κατακτήσει φήμη στους ανθρώπους, που
λαμπρή θα μείνει.»

11 (στ. 73) αντιμίλησε: απάντησε, αποκρίθηκε (με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται αυτό το ρήμα στη μετάφραση Μαρωνίτη).

12 (στ. 73) ο Δίας, που τα σύννεφα συνάζει:

Ο προσδιορισμός αυτός συνοδεύει συχνά το όνομα του Δία ως θεού του ουρανού και των καιρικών φαινομένων, που αρχίζουν με την πύκνωση των νεφών. Σύμβολο της δύναμής του ήταν ο κεραυνός.

13 (στ. 79) Οι προσδιορισμοί της γης κυρίαρχος και κοσμοσείστης (στον στ. 86) μαρτυρούν ότι στην αρχή ο Ποσειδώνας ήταν θεός της γης, γενικά (βλ. το σχόλιο 8)· αυτός όριζε τη γη και προκαλούσε τους σεισμούς. Αργότερα η δικαιοδοσία του περιορίστηκε στη θάλασσα. Σύμβολό του ήταν η τρίαινα.

14 (στ. 82) Ο Κύκλωπας Πολύφημος ήταν γιος του Ποσειδώνα και της νεράιδας Θόωσας.

15 (στ. 90-92) Τότε και ο Ποσειδών [...] να αντιμάχεται: Διαφαίνεται κιόλας στην ομηρική εποχή η βασική αρχή της δημοκρατίας, η αρχή της πλειοψηφίας.

16 (στ. 95) συγκλίνει: συμφωνεί.

17 (στ. 98-99) την καλλιπλόκαμη νεράιδα: τη νεράιδα με τους ωραίους πλοκάμους/τις ωραίες πλεξίδες.

18 (στ. 103) τους Αχαιούς, που τρέφουν πλούσια κόμη: τους μακρυμάλληδες Αχαιούς. Στην Οδύσσεια οι Έλληνες ονομάζονται Αχαιοί ή Αργείοι ή Δαναοί. Το όνομα Έλληνες είναι μεταγενέστερο. Εδώ πάντως πρόκειται για τους Ιθακήσιους.

4. Ο Ποσειδώνας με την τρίαινά του. Από αμφορέα του 540-530 π.Χ. (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη - αντίγραφο)

Β'. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Οι Μοίρες

«Πολλοί λεν πως οι Μοίρες που παν να μοιράνουν το παιδί κρατούν η μεγάλη ψαλίδι, η άλλη αδράχτι και η τρίτη ρόκα με λινάρι, και μ' αυτά προσδιορίζουν πόσο θα ζήσει. Στο μοίραμα απάνου η μια με τη ρόκα γνέθει, η άλλη με τ' αδράχτι τυλίγει την κλωστή, και κάθε τυλιξιά είναι κι ένας χρόνος· όταν τελειώσει το μοίραμα, η μεγάλη με το ψαλίδι κόβει την κλωστή. Αν σπάσει

η κλωστή προτού να τελειώσει το μοίραμα, παύουν κι οι Μοίρες και φεύγουν· και το παιδί θα ζήσει τόσα χρόνια, όσες τυλιξιές έχει τ' αδράχτι, και θα γίνουν όσα επροφτάσανε να τον μοιράνουν οι Μοίρες.»

(Ν. Πολίτης, Παραδόσεις Α', σ. 561, εκδ. Εργάνη, Αθήναι 1965)

►► Να συσχετίσετε όσα σχετικά με τη μοίρα/«το γραφτό» λέγονται στους στίχους 36-39 και στην παραπάνω λαϊκή παράδοση και να εντοπίσετε τις διαφορές. Προσέξτε και τον παρακάτω πίνακα με τη λεζάντα του.

5. Οι τρεις Μοίρες:
η Κλωθώ γνέθει το νήμα
της ζωής, η Λάχεσις
το τυλίγει -εδώ φαίνεται
να παρακολουθεί- και η Άτροπος το κόβει.
(Έργο του Μ. Αγγέλου, 1475-1564)

Γ. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια πρόσωπα πήραν τον λόγο στο συμβούλιο των θεών και για ποιους μίλησαν;
2. Αν ο Ποσειδώνας παρευρισκόταν στο συμβούλιο των θεών, τι νομίζετε ότι θα υποστήριζε και με ποιο επιχείρημα ο Δίας θα μπορούσε να απορρίψει την ένστασή του;
3. Προσέξτε τη δήλωση του Δία για την ευθύνη του ανθρώπου σε σχέση με τη μοίρα του (στ. 36-39), το παράδειγμα του Αίγισθου (στ. 40-51) και το σχόλιο της Αθηνάς (στ. 54-55), και απαντήστε στις εξής ερωτήσεις:
 - α. Ποια αντίληψη φαίνεται ότι έχουν οι άνθρωποι της ομηρικής εποχής για τις συμφορές που

τους βρίσκουν και τι δηλώνει ο Δίας σχετικά με αυτό το θέμα;

β. Πού φαίνεται ότι ο ομηρικός άνθρωπος αποφασίζει ελεύθερα και έχει, άρα, την ευθύνη των πράξεών του;

γ. Ποιον υπονοεί η Αθηνά, όταν λέει «να έχει την ίδια τύχη»;

4. Ο Αίγισθος σκότωσε τον Αγαμέμνονα και παντρεύτηκε τη γυναίκα του, την Κλυταιμνήστρα. Ο γιος του Αγαμέμνονα, ο Ορέστης, πήρε εκδίκηση σκοτώνοντας τον Αίγισθο.

► ► Αντιστοιχίστε την τελειωμένη αυτή ιστορία της οικογένειας του Αγαμέμνονα με την ανοιχτή ακόμη ιστορία της οικογένειας του Οδυσσέα και σχολιάστε την: ο Αίγισθος αντιστοιχεί στ.....·

η Πηνελόπη στ..... ο Οδυσσέας στ.....κι ο Τηλέμαχος

στ..... Οι αντιστοιχίες αυτές υποβάλλουν την ιδέα ότι όσα συνέβησαν

στην οικογένεια του μπορεί να

5. Να διακρίνετε τα σημεία που δείχνουν ότι οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς τους παρόμοιους με τους ανθρώπους (θεϊκός ανθρωπομορφισμός).

Αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι τους φαντάζονταν με ανθρώπινη μορφή, αλλά και ότι σκέφτονταν, αισθάνονταν, μιλούσαν και ενεργούσαν όπως οι άνθρωποι, σε ανώτερο όμως βαθμό· διαφορετική φαντάζονταν μόνο την τροφή τους (βλ. το σχόλιο 18 της 7ης Ενότητας, 2ος τόμος σελ. 33) και τους θεωρούσαν αθάνατους. Η κοινωνία τους ήταν αναπαράσταση της ανθρώπινης κοινωνίας της ομηρικής εποχής, που είχε χαρακτήρα πατριαρχικό*. Επικοινωνούσαν με τους θνητούς παίρνοντας

τη μορφή κάποιου συγκεκριμένου ανθρώπου (μεταμορφώνονταν δηλαδή)· ή (σπανιότερα) παρουσιάζονταν με το πραγματικό τους (υποτίθεται) πρόσωπο, οπότε μιλούμε για **θεϊκή επιφάνεια**, για αυτοπρόσωπη δηλαδή εμφάνιση του θεού· συχνά όμως γίνεται λόγος και για **αθέατη θεϊκή βοήθεια** (ως θεϊκή φώτιση ή συμπαράσταση κ.τ.ό.).

6. Ο ποιητής άλλοτε αφηγείται ο ίδιος σε τρίτο πρόσωπο και άλλοτε οι ήρωές του σε πρώτο πρόσωπο· ζωντανεύουν έτσι οι ήρωες μπροστά μας με τον διάλογο (ή με μονόλογο) και δραματοποιούν την αφήγηση, σαν να δίνουν παράσταση. Οι δύο αυτές **τεχνικές της αφήγησης (αφηγηματικές τεχνικές)**, η **τριτοπρόσωπη** και η **πρωτοπρόσωπη/διαλογική/δραματική**, εναλλάσσονται· επικρατέστερη είναι η δεύτερη.

►► Μετατρέψτε τον πρωτοπρόσωπο λόγο της Αθηνάς στους στίχους 101-103 σε τριτοπρόσωπο αρχίζοντας με τη φράση: Η Αθηνά είπε ότι... Τι διαπιστώνετε;

7. Ο Όμηρος προετοιμάζει συχνά τους ακροατές του για όσα θα ακολουθήσουν με διάφορους τρόπους: άλλοτε προγραμματίζει τη δράση, όπως με το (στ. 97-107), άλλοτε προειδοποιεί για την εξέλιξη της δράσης, όπως για τον (στ. 89-90), άλλοτε προϊδεάζει απλώς για την τύχη ορισμένων ηρώων, όπως για την τιμωρία των (στ. 54-55) κτλ.

Η συστηματική αυτή προετοιμασία για τα επόμενα λέγεται **προοικονομία**. Με την αφηγηματική αυτή τεχνική το βάρος δεν δίνεται τόσο στο τι θα συμβεί, όσο στο πώς αυτό θα παρουσιαστεί.

8. Τα επίθετα είναι συχνά στα ομηρικά έπη και αποδίδουν ουσιαστικές ιδιότητες στα πρόσωπα και στα πράγματα που συνοδεύουν. Άλλοτε τονίζουν μια χαρακτηριστική τους ιδιότητα (είναι δηλαδή **χαρακτηριστικά** επίθετα, π.χ. «τον άντρα τον πολύτροπο», «ο ξακουστός Ορέστης») και άλλοτε προβάλλουν μια εικόνα τους (είναι δηλαδή **περιγραφικά** επίθετα, π.χ. «στις θολωτές σπηλιές», «την καλλιπλόκαμη νεράιδα»).

► ► Ξεχωρίσετε 2-3 χαρακτηριστικά επίθετα και άλλα τόσα περιγραφικά μαζί με τα ουσιαστικά που συνοδεύουν.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Γράψτε μία παράγραφο απαντώντας στις εξής ερωτήσεις:

- α.** Τι αποφασίστηκε στο πρώτο συμβούλιο των θεών;
- β.** Ποιο σχέδιο κατέστρωσε η Αθηνά για την εφαρμογή αυτής της απόφασης;

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

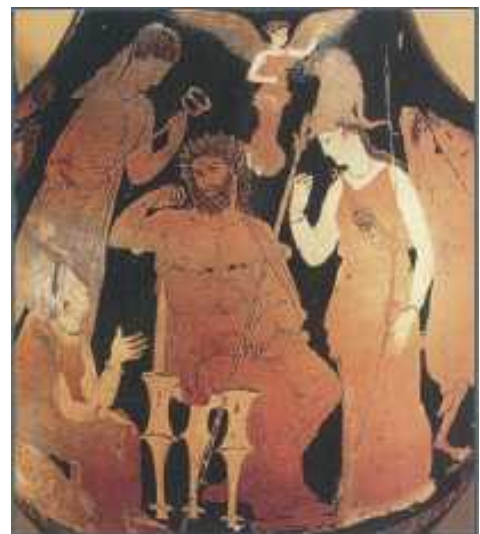
.....

.....

6. Η ψηλότερη κορυφή του Ολύμπου (ο Μύτικας) όπου, υποτίθεται, είχε τον θρόνο του ο Δίας.

7. Άποψη του συμβουλίου των θεών: Η θεά της δικαιοσύνης, η Θέμις, συνομιλεί με τον Δία. Δίπλα του ο Ερμής και η Αθηνά. Αγγειογραφία του 350 π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

Α΄ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ

- Εφαρμογή του δεύτερου μέρους του σχεδίου της Αθηνάς
- Φιλοξενία της θεάς από τον Τηλέμαχο

Η Αθηνά από τον Όλυμπο στα ανάκτορα της Ιθάκης

Είπε κι ευθύς δένει στα πόδια της τα ωραία σαντάλια,
110 θεσπέσια¹ και χρυσά, εκείνα που
την ταξιδεύουν στη θάλασσα
και στην απέραντη στεριά ανάλαφρα, με τις πνοές
του ανέμου.
Ύστερα στο χέρι κράτησε άλκιμο² κοντάρι, ακονισμένο
με χαλκό,
βαρύ, θεόρατο και στιβαρό· μ' αυτό η κόρη
του πανίσχυρου Διός
δαμάζει των γενναίων πολεμιστών τις τάξεις που
της ξανάψαν τον θυμό.
115 Χύθηκε τότε, ακροπατώντας τις κορφές
του Ολύμπου,
και βρέθηκε μεμιάς στον δήμο της Ιθάκης, να στέκει
στην εξώθυρα του Οδυσσέα, πατώντας το κατώφλι
της αυλής του.
Με το χαλκό κοντάρι της στο χέρι, επήρε τη μορφή
ενός ξένου·
κι ολίοδια με τον Μέντη, άρχοντα των Ταφίων³, έπεσε
πάνω στους αγέρωχους

120 μνηστήρες· που εκεί, μπροστά στις πύλες
του σπιτιού, έβρισκαν
ευχαρίστηση παίζοντας τους πεσσούς⁴, σε τομάρια
βοδιών καθισμένοι,
που τα σφάξαν οι ίδιοι.
Κήρυκες⁵ και παιδόπουλα πρόθυμα τους υπηρετούσαν:
άλλοι να σμίγουν σε κρατήρες με νερό κρασί, άλλοι
να πλένουν

οἱ μὲν ἄρ' οἶνον ἔμισγον ἐνὶ κρητῆρσι καὶ ὕδωρ
<110>/124

125 τα τραπέζια με σφουγγάρια τρυπητά και να
τα στήνουν,
κάποιοι να κομματιάζουν άφθονα τα κρέατα.
Πρώτος απ' όλους ο Τηλέμαχος την είδε, ωραίος
σαν θεός·
ήταν με τους μνηστήρες καθισμένος, κι όμως ταξίδευε
ο νους του πικραμένος.
Έβλεπε με τα μάτια της ψυχής του τον πατέρα του
ένδοξο:

130 αν ξαφνικά γύριζε πίσω· αν τους μνηστήρες
πετούσε έξω απ' το παλάτι·
αν έπαιρνε ο ίδιος πάλι την αρχή στα χέρια του, και
μέσα στα αγαθά του
βασίλευε σαν πρώτα...
Το όραμα αυτό ανέβαινε στον νου του, πλάι
στους μνηστήρες –
κι είδε την Αθηνά. Ευθύς προς την αυλόθυρα έτρεξε,
γιατί

135 τον έπιασε η ντροπή, να στέκει τόσην ώρα
στην πόρτα του ένας ξένος.
Κοντά της στάθηκε, της έσφισε το χέρι το δεξί, με τ' άλλο

πήρε το χάλκινο κοντάρι της, ύστερα την προσφώνησε
μιλώντας,
και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά:

ἔπεα πτερόεντα <122>/138

1 (στ. 110) σαντάλια θεσπέσια: σαντάλια θεϊκά, θαυμάσια. Η μαγική ιδιότητα των σανταλιών της Αθηνάς αποτελεί για μας στοιχείο παραμυθιού, αλλά για τον ομηρικό άνθρωπο ήταν κάτι ζωντανό και αληθινό.

2 (στ. 112) ἄλκιμο κοντάρι: δυνατό /γερό κοντάρι· στον στίχο 113 χαρακτηρίζεται **στιβαρό:** συμπαγές, στερεό· πρόκειται για το πολεμικό δόρυ της Αθηνάς (βλ. την εικ. 1). Το δόρυ και το ακόντιο αποτελούνταν και τα δύο από κοντάρι ξύλινο με μεταλλική αιχμή, το δόρυ όμως ήταν όπλο πιο μακρύ και πιο βαρύ, σε σχέση με το ακόντιο, προορισμένο για μακρινές βολές στον πόλεμο, ενώ το ακόντιο ήταν όπλο για κοντινές αποστάσεις αλλά και αθλητικό όργανο· ακόντιο /κοντάρι κρατούσαν οι άντρες στο χέρι και σαν μπαστούνι (βλ. την εικ. 2 και τους στίχους φ 373 - 4, τόμος 4ος σελ. 40)· ακόντιο είναι και το χαλκό κοντάρι που κρατά η θεά ως Μέντης στον στίχο 118.

3 (στ. 119) Τάφιοι: Κάτοικοι της νήσου Τάφου, πιθανόν μεταξύ Ακαρνανίας και Λευκάδας· ίσως, το σημερινό Μεγανήσι.

4 (στ. 121) παίζοντας τους πεσσούς: παίζοντας με βότσαλα ένα παιχνίδι ανάλογο με το δικό μας τάβλι ή ντάμα (βλ. την εικ. 2).

5 (στ. 123-4) κήρυκες: Οι κήρυκες εδώ προσφέρουν υπηρεσία στο τραπέζι, κύριο έργο τους όμως ήταν να συγκαλούν τον λαό σε συνέλευση (βλ. και το σχόλιο 3 της 7ης Ενότητας, 2ος τόμος σελ. 23).

1. Το άγαλμα της Προμάχου Αθηνάς,
που ήταν στημένο στην Ακρόπολη Αθήνας.
(Αναπαράσταση G. Stevens)

2. Ο Αχιλλέας και ο Αϊάντας παίζουν
πεσσούς - από αμφορέα του 6ου αι. π.Χ.
(Ρώμη, Μουσείο Βατικανού)

3. Κεφαλή εφήβου - από κύλικά του 5ου αι.
π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο)

Υποδοχή και φιλοξενία της θεάς

«Ξένε μου, καλωσόρισες, έλα να σε φιλέψουμε κι αφού
το δείπνο μας

χαΐρε, ξείνε, <123>/139

140

χορτάσεις, τότε μας λες τον λόγο

της επίσκεψής σου.»

Είπε και τράβηξε μπροστά· η Αθηνά Παλλάδα,⁶

λάμποντας τα μάτια,

ακολουθούσε, κι οι δυο τους μπήκαν στο μεγάλο δώμα.

Το δόρυ⁷ της μετέφερε, για να το στήσει σε ψηλή

κολόνα,

το 'βαλε μέσα στην καλοξυσμένη θήκη, όπου και τ' άλλα

δόρατα

145

περίμεναν, άνεργα και πολλά,

του καρτερόψυχου Οδυσσέα.

Ύστερα την οδήγησε σε θρόνο να καθίσει,
λεπτούργημένο κι όμορφο,
πάνω του απλώνοντας ύφασμα μαλακό, και στήριγμα
στα πόδια της

έσυρε το σκαμνί.

Έφερε πλάι της και το δικό του στολισμένο κάθισμα,

150

παράμερα από τους μνηστήρες, μήπως κι

ο ξένος, με τους ξιπασμένους,⁸

χάσει το κέφι του και δεν χαρεί το φαγητό·

ήθελε εξάλλου να ρωτήσει και για τον πατέρα του,

που χρόνια τώρα έλειπε στα ξένα.

Τότε μια παρακόρη έφερε νερό, με τ' όμορφο χρυσό

λαγήνι,⁹

155

τα χέρια τους να πλύνουν, κι έχυne το νερό από

ψηλά

σ' ένα αργυρό λεβέτι¹⁰ μετά τους έσυρε μπροστά

γυαλιστερό τραπέζι,

ενώ η σεβαστή κελάρισσα¹¹ είχε την έγνοια να

τους φέρει ψωμί

κι άφθονο φαγητό, ό,τι καλό τής βρέθηκε, να

τους ευχαριστήσει.

Στα χέρια του σηκώνοντας ο τραπεζάρχης δίσκους

με κρέατα

160

κάθε λογής, τους τα παρέθεσε, στο πλάι

ακούμπησε κούπες χρυσές,

και κάθε τόσο ο κήρυκας περνούσε, γεμίζοντας κρασί

τα κύπελλά τους.

6 (στ. 141) Παλλάδα: Επώνυμο της Αθηνάς που ερμηνεύεται είτε ως παρθένος είτε ως η πάλλουσα το δόρυ.

7 (στ. 143) το δόρυ της μετέφερε: Πρόκειται για το ελαφρύ κοντάρι του «Μέντη» και όχι για το δόρυ της θεάς.

8 (στ. 150) ξιπασμένοι (μνηστήρες): αλαζονικοί, υπεροπτικοί (υπερφίαλοι, στο αρχαίο κείμενο).

9 (στ. 154) χρυσό λαγήνι: χρυσό κανάτι (πρβλ. τα πήλινα κανάτια των εικόνων 9 και 14, πιο κάτω).

10 (στ. 156) αργυρό λεβέτι: ασημένια λεκάνη, βλ. την εικόνα 15, στη σελ. 77· (πρβλ. λέβητας, π.χ., ο λέβητας της κεντρικής θέρμανσης).

11 (στ. 157) σεβαστή κελάρισσα: έμπιστη υπηρέτρια που είχε την ευθύνη για τα τρόφιμα και τα ποτά του σπιτιού, που αποθηκεύονταν στο κελάρι (υπόγεια συνήθως αποθήκη)· σήμερα λέγεται οικονόμος.

4. Θρόνος με υποπόδιο του 8ου αι. π.Χ. (ξύλο και ασήμι) - από βασιλικό τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

5. Γεωμετρικός κρατήρας του 8ου αι. π.Χ. (Αργος, Αρχαιολογικό Μουσείο)

Είσοδος και των μνηστήρων στο «μέγαρο»

Σε λίγο αγέρωχοι οι μνηστήρες μπήκαν κι αυτοί στην αίθουσα, πήραν με τη σειρά τους θέση σε θρόνους κι αναπαυτικά καθίσματα. Τότε τους έχυναν νερό στα χέρια τους οι κήρυκες,

165 δούλες γεμίζαν με ψωμί πλεχτά πανέρια,
έφηβοι τους κρατήρες με πιοτό ξεχείλιζαν,
κι αυτοί τα χέρια τους απλώνουν στο έτοιμο τραπέζι.
Και μόνο όταν κόρεσαν τον πόθο τους με το φαΐ και
το πιοτό,
τραβούσε άλλα πια η ψυχή τους: τραγούδι, μουσική,
χορό –
170 συμπλήρωμα απαραίτητο σ' ένα καλό τραπέζι.
Τότε κι ο κήρυκας φέρνει και δίνει την πανέμορφη
κιθάρα
στον Φήμιου¹² τα χέρια, που τραγουδούσε
στους μνηστήρες από ανάγκη·
έκρουσε ωστόσο τις χορδές, ψάχνοντας τον σκοπό για
ωραίο τραγούδι.

12 (στ. 172) Φήμιος (< φήμη): ο περίφημος αοιδός που τραγουδούσε για τους μνηστήρες στα ανάκτορα της Ιθάκης από ανάγκη.

6. Συμπόσιο. Τοιχογραφία του 480 π.Χ. από τάφο της Κάτω Ιταλίας. (Μουσείο Paestum)

7. Μελανόμορφη κύλικα - τέλος του 6ου αι. π.Χ. (Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ)

Β΄ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Τα ακόλουθα αποσπάσματα δείχνουν την υποδοχή και τη φιλοξενία του Τηλέμαχου στην Πύλο και στη Σπάρτη. Αφού τα διαβάσετε, ερευνήστε αν επαναλαμβάνεται η ίδια περίπτωση εθιμοτυπία* με εκείνη που είδαμε στην υποδοχή και στη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη στην Ιθάκη:

- εγκάρδια υποδοχή και πρόσκληση σε γεύμα (134-139),
- εξαιρετικές περιποιήσεις (143-161),
- μετά το γεύμα, ερωτήσεις για την ταυτότητα του ξένου (139-140),
- λουτρό και ανταλλαγή δώρων, που θα προταθούν στο τέλος της φιλοξενίας (α 344-353).

α. Ο Τηλέμαχος και ο Μέντορας¹³ φτάνουν στην παραλία της Πύλου, όπου ο Νέστορας¹⁴ πρόσφερε θυσία στον Ποσειδώνα (ραψ. γ 34-78/< 31 -70 >)

Έφτασαν στων Πυλίων τη σύναξη, πλησίασαν
τους θρόνους

35 όπου ήταν καθισμένος με τους γιους του
ο Νέστορας· γύρω του
οι εταίροι* ετοίμαζαν το γεύμα, έψηναν κρέατα, άλλα
τα σούβλιζαν.

Μόλις είδαν τους ξένους, έτρεξαν όλοι
προς το μέρος τους,

τους έτειναν το χέρι για το καλωσόρισμα,
τους προσκαλούσαν
να καθίσουν.

40 Πρώτος ο γιος του Νέστορα Πεισίστρατος, που
βρέθηκε κοντύτερα,
τους έσφιξε το χέρι, και των δυο, τους πήγε
στο τραπέζι,
τους κάθισε στην αμμουδιά της θάλασσας πάνω σε
μαλακές προβιές,

43-44 ανάμεσα στον αδελφό του Θρασυμήδη / και
στον καλό πατέρα του.¹⁵

45 Τους πρόσφερε κομμάτι από τα σπλάχνα,
τους κέρασε κρασί
με τη μαλαματένια κούπα [...].

75 Όταν εκόρεσαν τον πόθο τους για το φαΐ,
για το πιοτό,
τον λόγο πήρε μεταξύ τους πρώτος ο [...] Νέστωρ:
«Είναι νομίζω η καλύτερη στιγμή τώρα να
τους ρωτήσουμε,
που χάρηκαν το φαγητό οι ξένοι, να μάθουμε ποιοι
τέλος πάντων είναι. [...]»
[Προς το τέλος της επίσκεψης ο Τηλέμαχος δέχεται
λουτρό, γ <464-5>.]

13 Ο Μέντορας ήταν φίλος του Οδυσσέα και σ' αυτόν
ο βασιλιάς της Ιθάκης είχε εμπιστευτεί το σπιτικό του,
όταν έφευγε για την Τροία. Με τη μορφή του Μέντορα
η Αθηνά συνόδευσε τον Τηλέμαχο στο ταξίδι του για τα
η Σπάρτη.

14 Ο Νέστορας ήταν βασιλιάς της μυκηναϊκής Πύλου.

15 Οι στίχοι **43** και **44** ενώθηκαν, γι' αυτό χωρίζονται με μια πλάγια γραμμή (/). Η ένωση στίχων γίνεται, όπου είναι ανάγκη, για εξοικονόμηση χώρου.

8. Χρυσό μυκηναϊκό κύπελλο από τάφο στο Βαφειό της Λακωνίας.
(Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

9. Πήλινο κανάτι μινωικής εποχής από τις ανασκαφές της Θήρας.

**β. Ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από
τον Πεισίστρατο, τον γιο του Νέστορα, φτάνουν
στο παλάτι του Μενέλαου στη Σπάρτη
(δ 23/<20> κ.ε.)**

Αυτοί, δυο ξένοι, στο πρόθυρο του παλατιού
σταματημένοι με τ' άλογά τους,
γενναίος ο Τηλέμαχος, λαμπρός ο γιος του Νέστορα.

25 Πρόλαβε όμως και τους είδε ο Ετεωνέας,
ακόλουθος του τιμημένου Μενελάου με κύρος,
που τρέχοντας επέρασε τις κάμαρες του παλατιού για
να τους αναγγείλει
στον βασιλέα, ποιμένα του λαού του.

Στάθηκε πλάι του, του μίλησε, και πέταξαν τα λόγια του
σαν τα πουλιά:

30 «Κάποιοι, δυο ξένοι, αρχοντικέ Μενέλαε [...].

32 Και τώρα πες μου, να τους ξεπεζέψουμε
τα γρήγορα άλογα,

ή να τους ξαποστείλουμε να παν αλλού, αν άλλος ήθελε
να τους φιλέψει.»

Αλλά ο ξανθός Μενέλαος τον αποπήρε με βαριά
αγανάκτηση:

35 «Ετεωνέα, του Βοήθου γιε, δεν ήσουν άλλοτε
τόσο μωρός
στο παρελθόν· μα να που τώρα ανόητα μιλάς, σαν
άμυαλο παιδί. [...]

39 [...] Λύσε λοιπόν

40-41 των ξένων τ' άλογα και πέρασέ τους μέσα
να χαρούν / το φαγοπότι μας.» [...]

48 Όταν τους πέρασαν στο θείο παλάτι, έμειναν
έκθαμβοι [...].

52 Κι αφού τη χάρηκαν τα μάτια τους την τόσην
ομορφιά,
επήγαν στους γυαλιστερούς λουτήρες να λουστούν. [...]

56 ύστερα τους οδήγησαν σε θρόνους, να καθίσουν
πλάι στον Μενέλαο, τον γιο του Ατρέα.

Αμέσως μια θεραπαινίδα, κρατώντας πάγκαλο χρυσό
κανάτι,

από ψηλά τούς έχυνε νερό σ' ένα λεβέτι ασημωμένο,

60 τα χέρια τους να νίψουν· μετά τους έστρωσε
καλόξυστο τραπέζι.

Όπου η σεμνή κελάρισσα τους έφερε μπροστά
φαγώσιμα πολλά, θέλοντας να τους ευχαριστήσει.

Και να κι ο τραπεζάρχης, ανεμίζοντας πινάκια με
κρέατα κάθε λογής,
τα πρόσφερε, κι έβαλε πλάι τους μαλαματένιες κούπες.

65 Τότε ο ξανθός Μενέλαος τους δεξιώθηκε μ' αυτά
τα λόγια:

«Πιάστε ψωμί για καλωσόρισμα· κι όταν γευτείτε
και χορτάσετε

το δείπνο, τότε θα σας ρωτήσουμε τους δυο

να πείτε ποιων ανθρώπων είσαστε οι βλαστοί' [...].»
[Ο Μενέλαος όμως δεν θα προλάβει να τους ρωτήσει,
καθώς η Ελένη θα αναγνωρίσει τον Τηλέμαχο από
την ομοιότητα που έχει με τον πατέρα του· έτσι,
τον ρωτάει μόνο:]

347

«Γενναίε Τηλέμαχε, ποια ανάγκη σ' έφερε
στα μέρη μας [...]; [...].»

[Πριν φύγει από τη Σπάρτη ο Τηλέμαχος, στη ραψωδία
ο <75> κ.ε., δέχεται πολύτιμα δώρα από τον Μενέλαο
και την Ελένη.]

10. Θρόνος με επένδυση ελεφαντοστού
από τάφο στη Σαλαμίνα της Κύπρου -
8ος αι. π.Χ. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

11. Πήλινος λουτήρας από το ανάκτορο
του Νέστορα στην Πύλο.

12. Χαμηλό κάθισμα. Λεπτομέρεια
αγγειογραφίας του 6ου αιώνα π.Χ.
(Οξφόρδη, Μουσείο Ashmolean)

13. Κορινθιακό πινάκιο/πιάτο
του 6ου αιώνα π.Χ. (Από τις ανασκαφές
του 1930 στην Ιθάκη)

2. [Τραγούδι της ξενιτιάς]

- Καρδιά, με δεκαοχτώ κλειδιά τι στέκεις κλειδωμένη;
Για δε γελάς, για δε γλεντάς, για δε χαροκοπιέσαι;
(= γιατί δεν διασκεδάζεις;)
- Τι να σας πω, τι να σας πω, τι να σας κουβεντιάσω;
Τα χέρια που με κλείδωσαν είν' μακριά στα ξένα.

(Γ. Ιωάννου, Τα δημοτικά μας τραγούδια, Αθήνα 1966)

► ► Αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην ψυχική κατάσταση του Τηλέμαχου και του ήρωα του δημοτικού τραγουδιού της ξενιτιάς.

Γ. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς παρουσιάζεται η κατάσταση στα ανάκτορα της Ιθάκης τώρα που ο Οδυσσέας απουσιάζει;
2. Αντιστοιχίστε τα πρόσωπα που βοηθούν στα γεύματα Αθηνάς-Τηλέμαχου και μνηστήρων με τις υπηρεσίες που προσφέρει το καθένα: π.χ.: οι κήρυκες ετοιμάζουν και σερβίρουν το κρασί (στ. 123-124, 161), χύνουν νερό στα χέρια (στ. 164)· ένας κήρυκας δίνει την κιθάρα στον Φήμιο (στ. 171-172)·
3. α. Πώς παρουσιάζονται οι μνηστήρες στην Ενότητα αυτή; (με βάση τους προσδιορισμούς που τους αποδίδονται και όσα λέγονται γι' αυτούς στους στίχους 119-126, 150-151, 162-172).
- β. Ποια σημεία ενοχοποιούν τους μνηστήρες και μας προϊδεάζουν έτσι για την τύχη τους;
4. Πώς παρουσιάζεται ο Τηλέμαχος στους στίχους 127-153;

- 5. Να διακρίνετε τις σκηνές της Ενότητας (δίνοντας έναν τίτλο στην καθεμιά) και τις εικόνες μιας σκηνής. Λάβετε όμως πρώτα υπόψη σας τα εξής σχετικά:**

Με τον όρο **εικόνα**, στη λογοτεχνία, εννοούμε την περιγραφή που προκαλεί στον αναγνώστη ή στον ακροατή την εντύπωση ότι βλέπει μπροστά του αυτό που περιγράφεται (π.χ., την υποδοχή της Αθηνάς-Μέντης από τον Τηλέμαχο, 136-137). Εικόνες είναι κυρίως οι οπτικές, αυτές δηλαδή που περνούν από τα μάτια μας, όταν διαβάζουμε ή ακούμε ένα λογοτεχνικό κείμενο, εικόνες όμως λέμε κι αυτές που ερεθίζουν τις άλλες αισθήσεις μας (την ακοή, την όσφρηση κτλ.), οπότε (αντίστοιχα) τις χαρακτηρίζουμε ακουστικές, οσφρητικές κτλ.: για παράδειγμα, από τον στίχο 124 έχουμε και ακουστική εικόνα. Ο όρος **σκηνή** είναι έννοια ευρύτερη: παρουσιάζει ένα μέρος της δράσης που έχει ενότητα, μπορεί όμως να περιλαμβάνει περισσότερες από μία εικόνες, όπως, λόγου χάρη, ο αύλειος χώρος του παλατιού (116-142). Βασικά κριτήρια για τη διάκριση των σκηνών είναι:

- α. η αλλαγή τόπου,**
- β. η αλλαγή προσώπων,**
- γ. η αλλαγή τόπου και προσώπων, δ.**
- η διαφοροποίηση του χρόνου.**

[

14. Κανάτι της 2ης χιλιετίας π.Χ. από τη Λάπηθο της Κερύνειας. (Λευκωσία, Μουσείο Κύπρου)

15. Επάργυρος λέβητας - 7ος αι. π.Χ.
(Ρώμη, Βίλα Τζούλια)

6. Διαθεματική δραστηριότητα:

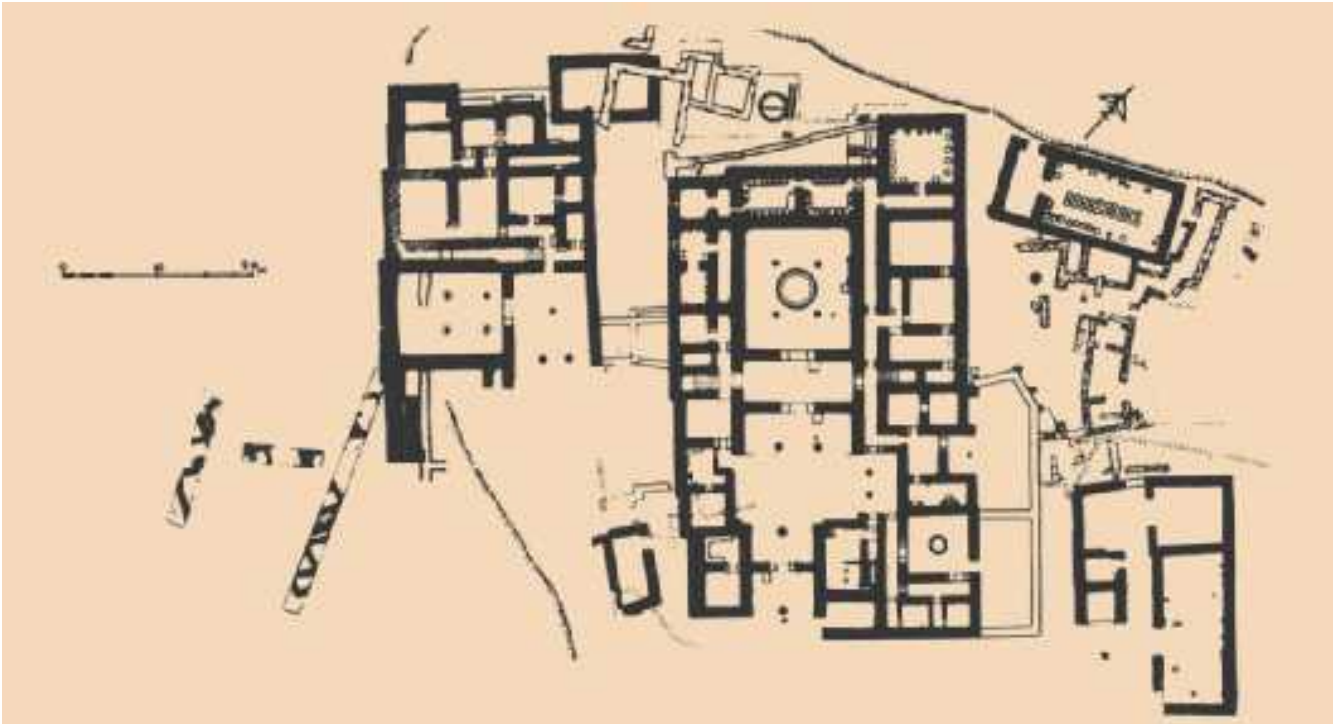
Η φιλοξενία διαχρονικά* - Ενδεικτικές υποενότητες:

- α. Η φιλοξενία στο πλαίσιο της Οδύσσειας: θεσμός με ορισμένη εθιμοτυπία· εφαρμογές (στην Ιθάκη, στην Πύλο, στη Σπάρτη, στην Ωγυγία, στη Σχερία, στο καλύβι του Εύμαιου)· έπιπλα και σκεύη που χρησιμοποιούνται· σχέση ξενιστή και ξένου κτλ.**
- β. Η φιλοξενία σε άλλα κείμενα (π.χ. Z119-236) και σε άλλα έθνη.**
- γ. Η φιλοξενία στην καθημερινή ζωή: η παροιμιώδης ελληνική φιλοξενία αλλά και οι επιφυλάξεις απέναντι στον άγνωστο επισκέπτη, τις οποίες επιβάλλουν οι κοινωνικές εξελίξεις τα τελευταία χρόνια κτλ.**

Για την εργασία αυτή, θα χρειαστεί να συνεργαστείτε με τον/τη φιλόλογο σας, που θα σας υποδείξει πώς να εργαστείτε, ατομικά ή ομαδικά, πού θα βρείτε στοιχεία σχετικά με τη φιλοξενία, εκτός από την Οδύσσεια να αξιοποιήσετε και δικές σας εμπειρίες, αλλά και γνώσεις που έχετε αποκτήσει από εξωσχολικά βιβλία, να ρωτήσετε τους δικούς σας κτλ.

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Αναδιηγηθείτε με λίγα λόγια την υποδοχή και τη φιλοξενία της Αθηνάς-Μέντη από τον Τηλέμαχο, με βάση τους στίχους 133-161.

16. Κάτοψη του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πύλου, που οικοδομήθηκε τον 13ο αι. π.Χ.

►► Δείτε στον 1ο τόμο σελ. 67 του βιβλίου σας Αρχαία Ιστορία τον πυρήνα του μυκηναϊκού ανακτόρου, που επονομαζόταν **μέγαρο**, και εντοπίστε τον στο παραπάνω ανακτορικό συγκρότημα. Να διακρίνετε ακόμη την εξώθυρα, την αυλή και τις πύλες, που αναφέρονται στους στίχους 117-120.

4η ΕΝΟΤΗΤΑ: α 174-360/ <156-324>

Α΄. ΚΕΙΜΕΝΟ

ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ: Διάλογος του Τηλέμαχου με την Αθηνά-Μέντη, που προβάλλει:

- τα προβλήματα του Τηλέμαχου
- τις προσπάθειες της Αθηνάς να τον ενθαρρύνει και να τον πείσει να αναλάβει πρωτοβουλίες ως κύριος του σπιτιού

1. Κεφαλή Αθηνάς. Σχέδιο του κ. Παρθένη, 1878-1967.

Ο Τηλέμαχος εξηγεί την κατάσταση του παλατιού και ζητεί πληροφορίες

Την ίδια ώρα ο Τηλέμαχος γύρισε να μιλήσει
στη γλαυκόματη¹ Αθηνά,

175 γέρνοντας το κεφάλι προς το μέρος της, να
μην τον πάρουν είδηση οι άλλοι:
«Καλέ μου ξένε θα με παρεξηγήσεις αν γυμνή
τη σκέψη μου σου πω;

Το μέλημά τους, ξένε, είναι αυτά που βλέπεις: κιθάρα
και τραγούδι,
εύκολο μέλημα, αφού ατιμώρητοι ρημάζουν ξένα αγαθά·
ενός που τα λευκά του οστά, κάπου αφημένα

στη στεριά,
180 τα σάπισε η νεροποντή, ή και το κύμα
τα παρασύρει του πελάγου.

Αν όμως στην Ιθάκη γύριζε εκείνος, αν μπρος
στα μάτια τους τον έβλεπαν·
όλοι τους λέω πως θα ύψωναν ευχή, πόδια να είχαν
ελαφρότερα,²
παρά να τους βαραίνει ο πλούτος με μαλάματα και
ρούχα.
Μα τώρα αυτός αφανισμένος, όπως αφανίστηκε, με
θάνατο άσχημο,
185 δεν άφησε σ' εμάς καμιά παρηγοριά κι ελπίδα,
αν κάποιος από τους
θνητούς στη γη που κατοικούμε ισχυριστεί πως
θα γυρίσει·
του γυρισμού του η μέρα χάθηκε και πάει.

τοῦ δ' ὤλετο νόστιμον ἦμαρ <168>/187

Όμως εσύ αποκρίσου σ' ό,τι κι αν σε ρωτήσω, καθαρά
και ξάστερα:
189-190 ποιος είσαι κι από πού; [...] / με ποιο
καράβι εδώ μας ήλθες; [...]
193-194 [...] έρχεσαι πρώτη φορά στα μέρη μας, /
ή μήπως είσαι φίλος πατρικός.
195 Γιατί κι άλλους πολλούς αυτό το σπίτι
καλωσόρισε,
αφού κι εκείνος ήταν κοσμογυρισμένος.»

1 (στ. 174) γλαυκόματη γλαυκῶπις»: (η Αθηνά) με
τα γλαυκά μάτια, τα μάτια που εκπέμπουν λάμψη,
τα αστραφτερά, όπως τα μάτια της γλαύκας (δηλαδή
της κουκουβάγιας), του πουλιού που ήταν σύμβολο της
Αθηνάς. Αυτό υποδηλώνει η συνήθης απόδοση αυτού
του επιθέτου με τη φράση **τα μάτια λάμποντας**
(στη μετάφραση Μαρωνίτη, στ. 197 για παράδειγμα).

**2 (στ. 182) πόδια να είχαν ελαφρότερα: για να
μπορούν να φύγουν γρήγορα.**

**2. Ο Οδυσσέας σε χάλκινο νόμισμα
της Ιθάκης (4ος αι. π.Χ.).**

Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν φίλος πατρικός

**Ανταποκρίθηκε, τα μάτια λάμποντας, αμέσως η θεά
Αθηνά:**

**«Πρόθυμα κι ακριβώς, όσα ζητάς να μάθεις, θα σου πω:
Μέντης το όνομά μου, γιος του εμπειροπόλεμου
Αγχιάλου,**

200 ο ίδιος τους θαλασσινούς Ταφίους κυβερνώ·
εδώ μ' ένα καράβι και συντρόφους έφτασα, έτοιμος
να ανοιχτώ στο μπλάβο³ πέλαγος, πηγαίνοντας σ'
αλλόγλωσσους
ανθρώπους, στην Τεμέσα·⁴ γυρεύω ν' ανταλλάξω
σίδηρο γυαλιστερό
που φέρνω, με χαλκό·⁵ κι όσο για το καράβι μου, με
περιμένει

205 κάπου εκεί στα χτήματα, έξω από την πόλη,
στο λιμάνι Ρείθρο,
κάτω απ' το δασωμένο Νήιο.⁶

**Ναι, καμαρώνουμε πως είμαστε αμοιβαίοι φίλοι,⁷
γονικοί κι ανέκαθεν –**

πήγαινε, αν θέλεις, να ρωτήσεις τον ανδρείο Λαέρτη⁸,
γέροντα πια,
που τώρα ακούω δεν κυκλοφορεί σαν άλλοτε
στην πόλη·

210 αποτραβήχτηκε στα χτήματα, βαρύς από
τα βάσανα
και μόνος, με μια γερόντισσα που τον υπηρετεί· [...].

214 Και να 'με τώρα· η φήμη μ' έφερε⁹

215 πως βρίσκεται ο πατέρας σου κιόλας
στην πόλη –
φαίνεται όμως οι θεοί τού φράζουνε τον δρόμο ακόμη.
Ωστόσο ο θεός¹⁰ Οδυσσέας δεν πέθανε, και δεν
τον σκέπασε
της γης το χώμα· είναι, πιστεύω, ζωντανός, κι ας
εμποδίζεται
στη μέση του ανοιχτού πελάγους [...].

οὐ γὰρ πω τέθνηκεν ἐπὶ χθονὶ δῖος Ὀδυσσεύς
<196>/217-8

222 Άκουσε όμως τώρα τη μαντεία μου, όπως
μέσα στον νου μου
την ξυπνούν οι αθάνατοι κι όπως νομίζω πως θα γίνει –
δεν ισχυρίζομαι πως είμαι μάντης¹¹, μήτε και καλοξέρω
να εξηγήσω

225 τα σημάδια των πουλιών, κι όμως:
πολύν καιρό ακόμη δεν θα μείνει εκείνος μακριά από
την πατρίδα του·
έστω κι αν τον κρατούν στα σίδερα,
θα βρει τον τρόπο να γυρίσει, αυτός που είναι
πολυμήχανος.¹²

Μα τώρα απάντησε στο ερώτημά μου και μίλησέ μου
ειλικρινά:

230

αν, ένα τέτοιο παλικάρι, είσαι του Οδυσσέα,
ο δικός του γιος·

231-32

απίστευτο πώς μοιάζεις στο πρόσωπο και
στα όμορφα σου μάτια / εκείνου [...].»

3 (στ. 202) μπλάβο πέλαγος: βαθυγάλαζο πέλαγος, που έχει δηλαδή σκούρο μπλε χρώμα.

4 (στ. 203) Τεμέσα/Τεμέση: πόλη φημισμένη για τα ορυχεία χαλκού που είχε· ίσως η Ταμασσός της Κύπρου.

5 (στ. 203- 4) γυρεύω ν' ανταλλάξω σίδηρο [...] με χαλκό: Η Αθηνά-Μέντης παρουσιάζεται σαν έμπορος που ανταλλάσσει μέταλλα. Ας σημειωθεί ότι στην ομηρική εποχή δεν είχαν ακόμη εφευρεθεί τα νομίσματα και το εμπόριο γινόταν με ανταλλαγή προϊόντων (ανταλλακτικό εμπόριο: ένας βασικός οικονομικός θεσμός της προνομισματικής εποχής).

6 (στ. 206) δασωμένο Νήιο: βουνό της Ιθάκης (βλ. τον χάρτη της Ιθάκης στη σελ. 5).

7 (στ. 207) είμαστε αμοιβαίοι φίλοι: Η Αθηνά παρουσιάζεται στον Τηλέμαχο και σαν φίλος πατρικός· βλέπουμε έτσι μια φιλική σχέση που θεμελιωνόταν σε συνθήκες φιλοξενίας και κληροδοτούνταν από πατέρα σε παιδί. Η φιλοξενία δηλαδή ήταν ένας αναγκαίος κοινωνικός θεσμός για την προστασία των ξένων σε εποχές που η συγκοινωνία δεν ήταν εύκολη ούτε υπήρχε υποδομή για διαμονή σε άλλη πόλη ή χώρα. Η σπουδαιότητα του θεσμού αυτού υποδηλώνεται από τη σύνδεσή του με τη θρησκεία· τους ξένους δηλαδή τους προστάτευε ο Δίας (ο Ξένιος Δίας). Ήταν, έτσι, ηθική υποχρέωση όλων η προσφορά φιλοξενίας.

8 (στ. 208) Λαέρτης: Ο πατέρας του Οδυσσέα, ο οποίος ζει, όπως αναφέρεται στους στίχους 208-211.

9 (στ. 214) η φήμη μ' έφερε (εδώ με την εξής σημασία): η διάδοση, μια ανεξακρίβωτη πληροφορία, μ' έφερε.

10 (στ. 217) θεῖος/δῖος (<Ζεὺς-Διός): προσδιορισμός ξεχωριστών ηρώων (βλ. και το σχόλιο 11 της 1ης Ενότητας, σελ. 45).

11 (στ. 224) μάντης: Ο μάντης, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των ανθρώπων της ομηρικής εποχής, είχε το χάρισμα να προλέγει το μέλλον βασιζόμενος σε (θεϊκά) σημάδια, όπως το πέταγμα και οι κραυγές των πουλιών, ή και χωρίς σημάδια. Ήταν λοιπόν ένας περιζήτητος επαγγελματίας. Μαντικές ικανότητες όμως εκδήλωναν και απλοί άνθρωποι.

12 (στ. 228) Θα βρει [...] πολυμήχανος: Εδώ υπογραμμίζεται ο ανθρωποκεντρικός* χαρακτήρας της Οδύσσειας.

3. Η Αθηνά σε αργυρό αθηναϊκό νόμισμα του 5ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο)

4. Γλαύκα. (Η άλλη όψη τού πιο πάνω νομίσματος)

Η απάντηση του Τηλέμαχου

236

Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση:
«Δεν θα σου κρύψω, ξένε, τίποτε, τη σκέψη μου θα φανερώσω·

238-39

η μάνα μου ισχυρίζεται πως είμαι γέννημα δικό του, όμως / εγώ δεν ξέρω· [...].

241

Άμποτε να 'μουν ενός άλλου ο γιος, καλόμοιρου,
που τα γεράματα τον βρίσκουν μέσα στ' αγαθά του.¹³
Τώρα φαντάσου, ο πιο δυστυχισμένος που γεννήθηκε
σ' αυτόν τον κόσμο,
αυτός μου λένε πως με γέννησε

13 (στ. 241-42) Άμποτε [...] αγαθά του: Προβάλλει εδώ το ιδανικό της ευτυχισμένης ζωής ως τα γηρατειά· στους στίχους 263-266 όμως προβάλλει και το ηρωικό ιδανικό του τιμημένου θανάτου του ήρωα, που αφήνει δόξα και στον γιο του. Οι αξίες αυτές της ζωής εναλλάσσονται κατά τη μετατρωική εποχή, ανάλογα με τις συνθήκες της στιγμής.

5. Ο τύμβος του Μαραθώνα προς τιμήν των Αθηναίων που έπεσαν στην ομώνυμη μάχη το 490 π.Χ.

Η Αθηνά ζητεί πρόσθετες εξηγήσεις

246 Τότε η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας,
ανταποκρίθηκε:
«Όχι, δεν το νομίζω πως οι θεοί έχουν ορίσει τη γενιά σου
ανώνυμη στο μέλλον, αφού σε γέννησε τέτοιοι που
είσαι η Πηνελόπη.¹⁴
Και τώρα κάτι άλλο πες μου, ειλικρινά·

250 τι γλέντι είναι αυτό; τι σόι συνάθροιση; Ποια
η δική σου
υποχρέωση; καμιά γιορτή; ή μήπως γάμος; Πάντως
δεν πρόκειται για γεύμα
εταιρικό.¹⁵ γιατί πολύ ξεδιάντροποι μου φαίνονται και
ξιπασμένοι,

ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τὰδε γ' ἐστὶν <226>/251-2

ἔτσι που τρων αυτοί και πίνουν στο παλάτι· θα
αγανακτούσε ασφαλώς,
τα τόσα αἴσχη βλέποντας, αν κάποιος κατά τύχη
ερχόταν,

255 φτάνει να ήταν συνετός.»

14 (στ. 247-8) Όχι, δεν το νομίζω [...] η Πηνελόπη:
Το νόημα των δύο αυτών στίχων: η γενιά σου έχει
εξασφαλίσει το καλό της όνομα, λόγω της δικής σου
υπεροχής.

15 (στ. 251-2) γεύμα εταιρικό: γεύμα συντροφικό,
στο οποίο συνεισφέρουν όλοι όσοι συμμετέχουν.

Ο Τηλέμαχος εκθέτει τα προβλήματά του

Της αποκρίθηκε ο Τηλέμαχος, φρόνιμος πάντα και
με γνώση:
«Αφού τέτοια ερωτήματα μου θέτεις, γυρεύοντας
εξήγηση –
ήταν ένας καιρός που αυτό το σπίτι είχε την τύχη του
στα πλούτη,
στις τιμές, όσο εκείνος κατοικούσε αυτή τη χώρα.

260 Αλλά βουλήθηκαν αλλιώς κάποιοι θεοί,
βάζοντας το κακό στον νου τους,
και τώρα εκείνον άφαντον τον έκαναν, παρά κανέναν
άλλον.
Αν έβρισκε τον θάνατο, δεν θα 'ταν ο καημός μου
τόσος,
αν είχε σκοτωθεί στην Τροία εκεί, με τους συντρόφους
του στο πλάι,
ή, με το τέλος του πολέμου, ξεψυχούσε στων δικών
τα χέρια·

265 τότε οι Παναχαιοί θα τον τιμούσαν τύμβο¹⁶
υψώνοντας,
και για κληρονομιά στον γιο του θ' άφηνε μεγάλη δόξα.
Μα να που τώρα ανήκουστον τον έχουν αναρπάξει
οι Άρπυιες,¹⁷
κι εξαφανίστηκε, χωρίς κανείς να μάθει πού και πώς,
αφήνοντας σ' εμένα οδυρμούς κι οδύνες.

270 Αλλά δεν κλαίω, δεν στενάζω εκείνον μόνο,
αφού μου δώσαν οι θεοί πρόσθετα και μεγάλα βάρη:
όσοι τριγύρω στα νησιά αρχηγεύουν, οι πρώτοι
στο Δουλίχιο, στη Σάμη¹⁸ και στη δασωμένη Ζάκυνθο,
κι άλλοι, ρηγόπουλα στον βράχο της Ιθάκης,

όλοι τους έγιναν της μάνας μου μνηστήρες και
 μας μαδούν το σπιτικό·
 εκείνη μήτε τον φριχτό τους γάμο αρνείται, μήτε και
 βρίσκει δύναμη
 να δώσει τέλος στην υπόθεση· στο μεταξύ οι μνηστήρες
 αρπάζουν και ρημάζουν τα αγαθά μου - σε λίγο
 θα κατασπαράξουνε κι εμένα.»

16 (στ. 265) θα τον τιμούσαν τύμβο υψώνοντας:

Ο τύμβος ήταν σωρός από χώμα που υψωνόταν πάνω
 στον τάφο ενός ή περισσότερων νεκρών π.χ. ο τύμβος
 του Μαραθώνα (βλ. την εικόνα 5 σελ.23 Τα έθιμο αυτό
 διασώζεται μέχρι τώρα στη συνήθεια να ρίχνουν λίγο
 χώμα στον λάκκο του νεκρού όσοι παρευρίσκονται
 στην ταφή του.

17 (στ. 267) τον έχουν αναρπάξει οι Άρπυιες:

Οι Άρπυιες ήταν φτερωτές δαιμονικές θεότητες
 της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας, προσωποποίηση
 των θυελλωδών ανέμων (βλ. την εικ. 6)· σ' αυτές
 απέδιδαν την εξαφάνιση ανθρώπων που χάνονταν
 χωρίς να αφήνουν ίχνη. Στη νεοελληνική μυθολογία
 έχουν διασωθεί ως Ανεμικές ή Αερικά.

18 (στ. 273) Δουλίχιο [...] Σάμη: το Δουλίχιο μπορεί να
 είναι η Λευκάδα, ενώ Σάμη φαίνεται πως είναι
 η Κεφαλλονιά, μια πόλη της οποίας σήμερα ονομάζεται
 Σάμη. Πρόβλημα υπάρχει ακόμη και για την ταύτιση
 της ομηρικής Ιθάκης με τη σημερινή.

6. Άρπυιες με χέρια-λαβές. Αγγειογραφία
 του 7ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό
 Αρχαιολογικό Μουσείο - αντίγραφο)

Η Αθηνά ενθαρρύνει και συμβουλεύει τον Τηλέμαχο

280 Του αντιμίλησε με πάθος η Αθηνά Παλλάδα:
«Αλίμονο κι αλήθεια, μακριά σου χρόνια ατέλειωτα,
πόσο ο Οδυσσέας σού λείπει! Που θα μπορούσε,
τιμωρός, το χέρι
να σηκώσει στους αναίσχυντους μνηστήρες.

Γιατί, αν τώρα ερχόταν και στην εξώθυρα του παλατιού
στεκόταν,

285 με περικεφαλαία, την ασπίδα και τα δυο του
δόρατα,
ίδιος στην όψη, σαν την πρώτη εκείνη μέρα που
τον είδα εγώ
στο σπίτι μας, να πίνει και να ευφραίνεται. [...]

294 Αν με την ίδια όψη ο Οδυσσέας έπεφτε
στους μνηστήρες,

295 ο θάνατός τους λέω δεν θ' αργούσε, πικρός
ο γάμος θα τους έβγαινε.

Όμως αυτά, όπως και να 'ναι, οι θεοί τ' αποφασίζουν,
αν πίσω εκείνος θα γυρίσει εκδικητής, ή μήπως κι όχι,
στο παλάτι του. Εσένα τώρα συμβουλεύω να σκεφτείς,
να βρεις τον τρόπο, και να διώξεις απ' το σπίτι

τους μνηστήρες.

300 Άκου λοιπόν τι θα σου πω, και βάλε το καλά
στον νου σου:

αύριο κιόλας, καλώντας σε συνέλευση¹⁹ τους τίμιους
Αχαιούς,
σ' όλους μπροστά εξηγήσου, κι ας είναι μάρτυρές σου
οι θεοί·

δώσε διαταγή για τους μνηστήρες, πως πρέπει
να ξεκουμπιστούν, να παν στα σπίτια τους· ύστερα
η μάνα σου,

305 αν η καρδιά της φλέγεται για νέο γάμο, πίσω
ας γυρίσει
στο παλάτι του πατέρα της, αυτός έχει και δύναμη και
πλούτη·
εκεί ας της ταιριάξουνε τον γάμο, και να της
ετοιμάσουνε
γενναία προικιά, όσα στη θυγατέρα τους αρμόζουν, να
τη συνοδεύσουν.
Για σένα πάλι, έχω άλλη συμβουλή, φρόνιμη αν σ' αυτή
υπακούσεις:

310 καράβι σήκωσε, το πιο γερό, μ' είκοσι
κωπηλάτες,
και πήγαινε να μάθεις νέα του πατέρα σου, αν κάποιος
άνθρωπος θνητός κάτι θα έχει να σου πει' [...].

315 Πρώτα να πας στην Πύλο, ρωτώντας
τον σεβάσμιο Νέστορα,
ύστερα συνεχίζεις για τη Σπάρτη, να δεις και τον ξανθό
Μενέλαο,
που τελευταίος γύρισε από τους άλλους Αχαιοούς [...].

319 Εκεί ανίσως τον νόστο ακούσεις του πατέρα
σου, πως ζει,

320 μ' όλη την παιδωμή σου,²⁰ κάνε υπομονή γι'
αυτόν τον χρόνο·
αν μάθεις όμως πως τον βρήκε ο θάνατος κι έσβησε
η ζωή του,

τότε γυρίζεις πίσω στη γλυκιά πατρίδα,
υψώνεις επιτάφιο σήμα,²¹ τιμώντας τον νεκρό και
με κτερίσματα²²
πολλά, όσα του πρέπει – ύστερα δώσε
και τη μάνα σου

325 σε κάποιον άλλον άντρα.

Κι όταν τελειώσεις μ' όλα αυτά και γίνουν πράξη,
τότε με νου και σκέψη συλλογίσου, τρόπο να βρεις,
μες στο παλάτι, να σκοτώσεις τους μνηστήρες,²³

ή κι αναφανδόν.²⁴ με δόλο
δεν πρέπει αλήθεια σαν μωρό παιδί
να φέρεσαι,

330 αφού δεν είσαι πια κανένα παιδαρέλι.
Ή μήπως και δεν άκουσες πόσο μεγάλη δόξα,
πανανθρώπινη,
κατέκτησε ο θείος Ορέστης, αφότου σκότωσε
τον πατροκτόνο του,
τον δόλιο Αίγισθο, εκείνον τον φονιά του ξακουστού
πατέρα του.
Έτσι, καλέ μου, σε βλέπω ωραίο κι αψηλό·

σ' όρώ καλόν τε μέγαν τε <301>/334

335 δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε
δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές.²⁵
Όσο για μένα, αρμόζει να κατηφορίσω στο γοργό
καράβι μου
και στους συντρόφους – θα αδημονούν²⁶ μες
στη μεγάλη αναμονή τους.
Δικό σου μέλημα τα υπόλοιπα,
θυμήσου και να σκέφτεσαι τις συμβουλές μου.»

19 (στ. 301-4) αύριο κιόλας, [...] στα σπίτια τους:
Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να συγκαλέσει
συνίλευση / αγοράν των πολιτών. Προβάλλει λοιπόν
εδώ ένας πολιτικός θεσμός (αδιαμόρφωτος πάντως
ακόμη, όπως θα φανεί στη συνέχεια).

20 (στ. 320) μ' όλη την παιδωμή σου: μ' όλα τα βάσανά
σου.

21 (στ. 323) υψώνεις επιτάφιο σήμα: υψώνεις τύμβο προς τιμήν του πατέρα σου (σε κενοτάφιο, βέβαια).

22 (στ. 323) κτερίσματα: Νεκρικές τιμές και, κυρίως, προσφιλή αντικείμενα του νεκρού, που τοποθετούνταν στον τάφο του· το χρυσό κύπελλο, για παράδειγμα, στη σελ. 73, εικ. 8, είναι κτέρισμα.

23 (στ. 328) να σκοτώσεις τους μνηστήρες: Η Αθηνά συμβουλεύει τον Τηλέμαχο να επιχειρήσει μόνος του να βρει το δίκιο του. Αυτή η μορφή απόδοσης δικαιοσύνης λέγεται αυτοδικία, ίσχυε σε εποχές που δεν υπήρχε γραπτό δίκαιο (νόμοι), γι' αυτό έβρισκε την επιδοκιμασία της κοινωνίας αλλά και θεϊκή κάλυψη.

Η αυτοδικία όμως επιβιώνει*, δυστυχώς, και σε εποχές που υπάρχουν γραπτοί νόμοι για την απόδοση δικαιοσύνης (βλ. π.χ. βεντέτες* κρητικές, μανιάτικες κτλ.).

24 (στ. 328-9) με δόλο ή κι αναφανδόν: με πανουργία ή σε μάχη φανερή/έντιμη. (Πώς άραγε θα γίνει;)

25 (στ. 335) δείξου κι εσύ πως είσαι παλικάρι, να σε δοξάσουν οι μελλούμενες γενιές: Η Αθηνά κάνει λόγο εδώ για την υστεροφημία, την καλή φήμη, δηλαδή, που συνοδεύει κάποιον μετά τον θάνατό του.

26 (στ. 337) θα αδημονούν: θα περιμένουν με αγωνία.

7. Οι δύο πλευρές νομίσματος της Ιθάκης με τις μορφές του Οδυσσέα και της Αθηνάς (4ος αι. π.Χ.).

8. Πήλινο ομοίωμα πλοίου του 6ου αι. π. Χ. από την Αμαθούντα της Κύπρου. (Λάρνακα, Μουσείο Πιερίδη)

9. Χάλκινο άγαλμα νεαρού του 4ου αι. π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Ο Τηλέμαχος προτείνει λουτρό και δώρο στον «ξένο»

340 Πάλι της αποκρίθηκεν ο τόσο γνωστικός
Τηλέμαχος:
«Ξένε, το ξέρω πως αυτά τα λόγια σου μ' αγάπη
τα προφέρεις,
όπως πατέρας στο παιδί του – υπόσχομαι να μην
τα λησμονήσω.
Αλλά παρακαλώ σε τώρα, λίγο καθυστέρησε, κι ας είναι
βιαστικός
ο δρόμος σου· για να λουστείς,²⁷ κι ύστερα
ευφρόσυνος²⁸

345 με δώρο στο καράβι να κατέβεις, που να
το χαίρεται η ψυχή σου,
πάγκαλο και πολύτιμο, για να σου μείνει από μένα
θυμητάρι σταθερό,

ὅ τοι κειμήλιον ἔσται / ἔξ ἐμεῦ<312-3>/346

καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους
ανταλλάσσουν.»

Η Αθηνά αρνείται το δώρο και χάνεται πετώντας, ενώ ο Τηλέμαχος μένει έκθαμβος αλλά και αλλαγμένος

Αμέσως η θεά Αθηνά, τα μάτια λάμποντας,
του απάντησε:
«Μην προσπαθείς να με κρατήσεις κι άλλο, τώρα που
ο δρόμος

350 με καλεί· το δώρο σου όμως, όποιο
η καρδιά σου
επιθυμεί να μου χαρίσεις, μου το προσφέρεις
την επόμενη φορά
που θ' ανεβώ στο σπίτι σου – διάλεξε να 'ναι
το καλύτερο,
έτσι κι εσύ θα πάρεις άξιο αντιχάρισμα.²⁹»

Μίλησε, κι όπως τέλειωσε η θεά Αθηνά, τα μάτια
λάμποντας, εχάθη:
355 σαν το πουλί πετώντας, ξέφυγε από
το άνοιγμα της στέγης.³⁰
εκείνου όμως την ψυχή την ενδυνάμωσε με θάρρος,
ενίσχυσε και στέριωσε
τη μνήμη του πατέρα του, για να τον έχει συνεχώς
στον νου του.

Αυτός καταλαβαίνοντας, έλαμψε ο νους του,
τον συνεπήρε θάμβος, ένιωσε πως θεός ήταν ο ξένος,
360 κι αυτόματα κινήθηκε προς τους μνηστήρες,
ισόθεος άντρας.

αύτίκα δε μνηστῆρας ἐπῶχετο ἰσόθεος φῶς
<324>/360

27 (στ. 344) Το λουτρό και η ανταλλαγή δώρων ολοκληρώνει την εθιμοτυπία της φιλοξενίας, όπως φαίνεται στους στ. 344-353. **28 (στ. 344)** ευφρόσυνος: χαρούμενος.

29 (στ. 353) θα πάρεις άξιο αντιχάρισμα: θα πάρεις αντάξιο δώρο.

30 (στ. 355) ξέφυγε από το άνοιγμα της στέγης: Στη στέγη, πάνω από την εστία, υπήρχε άνοιγμα, για να φεύγει ο καπνός (όπως φαίνεται στην εικ. 10). Από εκεί πρέπει να υποθέσουμε ότι έγινε η ξαφνική και θαυμαστή αναχώρηση της θεάς.

10. Η μεγάλη αίθουσα του ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο με την εστία στο κέντρο. (Αναπαράσταση από τον P. de Jong)

11. Η εστία του ανακτόρου της Πύλου, όπως σώζεται σήμερα.

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Εντοπίσετε τυπικά στοιχεία από την αρχή της αραψωδίας ως εδώ, καθώς και στα αποσπάσματα των ακόλουθων δημοτικών τραγουδιών, αφού λάβετε υπόψη σας τα εξής:

Τυπικά λέγονται τα στοιχεία που επαναλαμβάνονται πανομοιότυπα ή ελαφρά παραλλαγμένα. Μπορεί να είναι συνδυασμοί επιθέτων και ουσιαστικών ή άλλες φράσεις (όπως *γλαυκῶπις Ἀθήνη*/«*η Αθηνά τα μάτια λάμποντας*», *ἔπεα πτερόεντα*/«*και πέταξαν τα λόγια του σαν τα πουλιά*») ή στίχοι ολόκληροι (όπως «*Της αντιμίλησε ο Τηλέμαχος με φρόνηση και γνώση*») ή θέματα/μοτίβα και σκηνές ολόκληρες (όπως η υποδοχή και η φιλοξενία του επισκέπτη). Δείτε και τα σχετικά με την αυτοσχεδιαστική ικανότητα των αοιδών στο 4ο θέμα της Εισαγωγής (σελ. 16-18).

Αποσπάσματα δημοτικών τραγουδιών με έκδηλα τυπικά στοιχεία

α. [Από την αναγγελία ενός θλιβερού γεγονότος]

- Τρία πουλάκια κάθονται στον Έλυμπο, στη ράχη.
Το 'να τηράει τη θάλασσα, τ' άλλο την Κατερίνα,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιριολογάει και λέγει:
«Τ' είν' το κακό που πάθαμε εμείς οι μαύροι κλέφτες [...]

- Τρία πουλιά οχ' την Πρέβεζα διαβήκαν εις την Πάργα.
Το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη,
το τρίτο, το καλύτερο, μοιριολογάει και λέγει:
«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε [...]

β. [Από τον αδιάκοπο πόλεμο του κλέφτη]

- Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.

- Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
δίχως ψωμί, δίχως νερό, δίχως κανέν' μεντάτι
[=ενίσχυση].

(Τα αποσπάσματα προέρχονται από το βιβλίο του Γ.Μ.
Σηφάκη, Για μια ποιητική του δημοτικού τραγουδιού,
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο ²1998)

2. [Ο θάνατος στον πόλεμο] (κλέφτικο τραγούδι)

Χαρά 'στονε στον πόλεμο το θάνατ' όποιος λάχει,
στον πόλεμ' όποιος σκοτωθεί, κερδίζει μα δε χάνει·
κερδίζ' όνομα αθάνατο και τση τιμής στεφάνι.

(Το απόσπασμα προέρχεται από
το βιβλίο του Στ. Αναστασιάδη,
Η διδασκαλία των ομηρικών επών [...], σελ. 59,
Θεσσαλονίκη 1976.)

► ► Συσχετίστε τους στίχους 263-266 με το παραπάνω
κλέφτικο δημοτικό τραγούδι και αναζητήστε τα κοινά
τους σημεία.

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πώς μπορεί να δικαιολογηθεί η ανθρώπινη μορφή
της Αθηνάς στην αρχή του διαλόγου και η θαυμαστή
αναχώρηση της στο τέλος;

2. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει ο Τηλέμαχος και με ποιους τρόπους κατάφερε η Αθηνά-Μέντης να μεταβάλει την αδρανή στάση του, ώστε να αναλάβει πρωτοβουλίες;
3. Οι θεοί αποφάσισαν τον νόστο του Οδυσσέα. Από πού όμως τον εξαρτά η θεά Αθηνά και τι υποδηλώνει αυτό; (Βλ. τον στ. 228 και το αντίστοιχο σχόλιο.)
4. Η φιλοξενία επικράτησε ως θεσμός στην ομηρική εποχή. Για ποιους λόγους;
5. Στην Ενότητα αυτή αναφέρονται πολλά πρόσωπα. Να τα κατατάξετε σε τρεις κατηγορίες, ως εξής:

αυτοί που συνομιλούν:
.....
.....
.....

αυτοί που παρευρίσκονται:
.....
.....
.....

αυτοί που απουσιάζουν, αλλά αναφέρονται από τους συνομιλητές:
.....
.....
.....

6. Ζωγραφίστε τον Οδυσσέα όπως τον περιγράφει η Αθηνά στους στίχους 284-285.
7. Δραματοποιήστε με έναν δικό σας τρόπο τον διάλογο του Τηλέμαχου με την Αθηνά.
8. Στη συζήτησή του με την Αθηνά ο Τηλέμαχος αγνοεί κάποια πράγματα, που οι ακροατές τα γνωρίζουν. Η τεχνική αυτή στη λογοτεχνία ονομάζεται **ειρωνεία**.

Ειρωνεία, γενικά, σημαίνει αντίθεση ανάμεσα σε κάτι που φαίνεται ή λέγεται και σε κάτι που πράγματι συμβαίνει ή εννοείται. Στη λογοτεχνία ειδικότερα (στο έπος, στην πεζογραφία, στο θέατρο), ειρωνεία σημαίνει συχνά αντίθεση ανάμεσα σε μια φαινομενική και σε μια πραγματική κατάσταση, την οποία αγνοούν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι ήρωες, τη γνωρίζει όμως ο ακροατής / αναγνώστης / θεατής και βρίσκεται έτσι σε πλεονεκτική θέση σε σχέση προς αυτούς. Αυτή η μορφή ειρωνείας σχετίζεται με την εξέλιξη της δράσης, γι' αυτό χαρακτηρίζεται **δραματική**. Θα δούμε και άλλες μορφές ειρωνείας.

►► Τι πετυχαίνει ο ποιητής με την τεχνική της ειρωνείας;

Δ΄. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Απαντήστε με συντομία στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Τι επιδίωξε η Αθηνά κατεβαίνοντας στην Ιθάκη;
- Σε ποιες ενέργειες έχει να προχωρήσει τώρα ο Τηλέμαχος, σύμφωνα με τις συμβουλές της θεάς;

5η ΕΝΟΤΗΤΑ: α 361 - 497/<325 - 444>

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ • Το έργο του αοιδού και η απήχηση* των τραγουδιών του

- Η παρουσία και το ήθος της Πηνελόπης
- Ο Τηλέμαχος μετά τη συνάντησή του με την Αθηνά

1. Ορειχάλκινο αγαλμάτιο αοιδού με τετράχορδη φόρμιγγα του 7ου αι. π Χ (Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μουσείο)

2. Μαρμάρινο άγαλμα της Πηνελόπης. Έργο του γλύπτη Λεωνίδα Δρόση (1873)

Η Πηνελόπη κατεβαίνει στο μέγαρο

361 Τους τραγουδούσε ο φημισμένος αοιδός, κι εκείνοι καθισμένοι τον ακούν με τη σιωπή τους· των Αχαιών τον νόστο τραγουδούσε, πικρόν όπως τον όρισε τον γυρισμό τους απ' την Τροία

η Αθηνά Παλλάδα.¹ Τότε

365 από το υπερώο ψηλά² συνάκουσε το θείο τραγούδι, και την άγγιξε, του Ικαρίου η κόρη, η Πηνελόπη, σκεπτική και φρόνιμη· από τον θάλαμό της κατεβαίνει την ψηλή του σκάλα·

δεν ήταν μόνη, τη συνόδευσαν οι δυο της βάγιες.³
Κι όταν κοντά με τους μνηστήρες βρέθηκε, η θεία
γυναίκα,

370 στήθηκε στην κολόνα εκείνη που κρατεί
στερεή τη στέγη,
τη λαμπερή μαντίλα της τραβώντας γύρω στα μάγουλά
της.

Κι ενώ πιστές οι ακόλουθες, δεξιά κι αριστερά,
της παραστέκουν,
εκείνη δακρυσμένη μίλησε στον θεϊκό αοιδό:

«Φήμιε, το ξέρεις πως μπορείς να θέλγει⁴

375 και μ' άλλα κατορθώματα μεγάλα, ανθρώπων
και θεών,
των αοιδών τα γνώριμα τραγούδια·

Φήμιε, πολλά γάρ ἄλλα βροτῶν θελκτῆρια οἶδας /
ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τὰ τε κλείουσιν αἰδοῖ
<337-8>/374-6

ένα απ' αυτά παρακαθήμενος τραγούδησε, κι αυτοί ας
πίνουν το κρασί τους
σιωπηλοί· ετούτο μόνο το τραγούδι μην το συνεχίσεις,
θλιβερό κι αβάστακτο· σπαράζει την καρδιά μου

380 μες στα στήθη, αφότου με κατοίκησε πένθος
μεγάλο κι αλησμόνητο.
Τέτοιο το πρόσωπο που εγώ ποθώ, και συνεχώς
τη μνήμη μου πληγώνει
η μορφή του αντρός μου, με δόξα απέραντη, απλωμένη
στην Ελλάδα
και μέσα στο Ἄργος.⁵»

1 (στ. 362-4) των Αχαιών τον νόστο / τραγουδούσε, πικρόν [...]: Η Αθηνά, και άλλοι θεοί, οργίστηκαν και τιμώρησαν τους Αχαιούς στον γυρισμό γιατί, κατά την άλωση της Τροίας, δεν σεβάστηκαν τα ιερά τους που ήταν μέσα στην πόλη.

2 (στ. 365) από το υπερῶν: από τον επάνω όροφο του ανακτόρου, όπου ήταν τα διαμερίσματα των γυναικών (βλ. την εικ. 9, σελ. 113).

3 (στ. 368) οι δυο της βᾶγιες: Είναι οι ακόλουθες της βασίλισσας, που τη συνοδεύουν κατά τις εξόδους από το διαμέρισμά της και δουλεύουν μαζί της, όπως και οι παρακóρες (στ. 398).

4 (στ. 374) μπορείς να θέλγεις: να μαγεύεις, να σαγηνεύεις.

5 (στ. 382-3) στην Ελλάδα / και μέσα στο Ἄργος: Στα χρόνια του Ομήρου δεν είχε ακόμη ονομαστεί Ελλάδα ολόκληρος ο ελληνικός χώρος· ως Ἄργος, επομένως, εδώ πρέπει να νοείται η Πελοπόννησος (βλ. και το σχόλιο 10 της 2ης Ενότητας, σελ. 54), οπότε Ελλάδα είναι ο υπόλοιπος ελλαδικός χώρος.

Ο Τηλέμαχος απευθύνεται στη μητέρα του

Της αντιμίλησε όμως ο γνωστικός Τηλέμαχος:

385

«Μητέρα μου, πώς θέλεις ν' αρνηθείς

στον τιμημένο μας αοιδό

χαρά να δίνει μ' ό,τι βάζει ο νους του; Φταίχτες δεν είναι οι αοιδοί· ο Δίας ίσως είναι ο αίτιος, που δίνει

στους φιλόπονους

ανθρώπους ό,τι θελήσει εκείνος στον καθένα.

Δεν πρέπει η αγανάκτηση σ' αυτόν να πέφτει,

390

που ψάλλει την κακή μοίρα των Δαναών.

Ξέρεις,

οι άνθρωποι τιμούν και προτιμούν εκείνο το τραγούδι που τους φαντάζει, ακούγοντας, το τελευταίο.

τὴν γὰρ αἰοδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι/ἢ
τις ἀκούοντεςσι νεωτᾶτη ἀμφιπέληται
<351-2>/390-2

Θάρρος λοιπόν χρειάζεσαι και σφίξε την καρδιά σου να
τ' ακούσεις·

δεν ήταν μόνος ο Οδυσσέας που χωρίστηκε στην Τροία

395

από του νόστου του τη μέρα· κι άλλοι πολλοί,
γενναίοι άντρες,

χάθηκαν και πάνε.

Αλλά καλύτερα να πας στην κάμαρή σου,

με τα δικά σου έργα απασχολήσου,

τον αργαλειό, τη ρόκα·⁶ δίνε στις παρακóρες εντολές,

για να δουλεύουν

με φροντίδα. Ο λόγος είναι μέλημα του αντρός,

του καθενός,

400

και περισσότερο δικό μου· σ' αυτό το σπίτι

είμαι εγώ ο κυβερνήτης.⁷ »

Κατάπληκτη η Πηνελόπη τότε τραβήχτηκε

στην κάμαρή της,

κρατώντας μέσα της τη συμβουλή του γιου της.

Κι όταν ανέβηκε ψηλά στον θάλαμο, με τις ακόλουθες

μαζί,

έστησε θρήνο για τον Οδυσσέα, το ακριβό της ταίρι,

ωσότου η Αθηνά,

405

τα μάτια λάμποντας, κλείνει τα βλέφαρά της,
σταλάζοντας ύπνο γλυκό.

Την ίδιαν ώρα οι μνηστήρες, στον ίσκιο

της μεγάλης αίθουσας,

σήκωσαν ταραχή: όλοι τους κι ολοφάνερα κάνουν ευχή,
μαζί της θέλουν
να πλαγιάσουν στο κρεβάτι.

**6 (στ. 397-8) με τα δικά σου έργα απασχολήσου, / τον
αργαλειό, τη ρόκα:** Η ρόκα, για το κλώσιμο / γνέσιμο
του μαλλιού, και ο αργαλειός (<εργαλείο), για
την ύφανση, ήταν βασικά εργαλεία στα χέρια
των γυναικών –και της βασίλισσας– με τα οποία
φτιάχνονταν όλα τα ρούχα για τα μέλη της οικογένειας
(βλ. τις εικόνες 3 και 4).

7 (στ. 400) σ' αυτό το σπίτι είμαι εγώ ο κυβερνήτης:
Γίνεται ορατό εδώ το αποτέλεσμα της επέμβασης
της θεάς, αν και η αλλαγή του Τηλέμαχου μπορούσε να
είναι φυσική: υπό το βάρος των ευθυνών κάποια
στιγμή ο άνθρωπος μεγαλώνει.

3. Γυναίκα που κλώθει/γνέθει,
από αγγείο του 6ου αι. π.Χ. - διασκευή.
(Ν. Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης)

4. Αργαλειός αρχαϊκός, όρθιος.
(Από την ίδια με την εικόνα 3
αγγειογραφία - διασκευή)

Διάλογος του Τηλέμαχου με τους μνηστήρες

410

Τότε λοιπόν τον λόγο πήρε πρώτος ο συνετός
Τηλέμαχος:
«Μνηστήρες της μητέρας μου, που σας κατέχει
υπεροψία και μέθη,⁸

μητρός έμῃς μνηστῆρες, υπέρβιον ὕβριν ἔχοντες
<368>/411

προς το παρόν, στου δείπνου την απόλαυση ας
δοθούμε, αλλά χωρίς
φωνές· αλήθεια βρίσκω τόσο ωραίο να ακούει κανείς
τον αιιδό μας,
τέτοιος που είναι, θα 'λεγες η φωνή του μοιάζει με θεού.

415

Με το ξημέρωμα όμως καλώ τους πάντες να
βρεθούμε
στην αγορά για τη συνέλευση, όπου σκοπεύω να σας
πω την απαγόρευσή μου
απερίφραστα: έξω από το παλάτι πια· αλλού να ψάξετε
έτοιμα τραπέζια· και στο εξής να σπαταλάτε δικά σας
αγαθά,
τα σπίτια μεταξύ σας συναλλάζοντας.

420

Ανίσως όμως και νομίζετε πως είναι
συμφερότερο και πιο γενναίο,
τα πλούτη ενός ανθρώπου να εξανεμίζονται έτσι
ατιμώρητα,
φάτε λοιπόν κι αρπάξτε· τότε κι εγώ θα υψώσω
στους αθάνατους φωνή,
άμποτε ο Δίας στην παρανομία αυτή να δώσει
εκδίκηση·
τότε, ως τώρα ατιμώρητοι, μέσα στο σπίτι, εδώ,
θα βρείτε τον χαμό.⁹ »

425

Ἔτσι ωμά τους μίλησε· κι εκείνοι, τα χείλη τους
δαγκώνοντας,
έμειναν ώρα να θαυμάζουν όλοι τους τον Τηλέμαχο,
το θάρρος της αγόρευσής του.
Μετά του αντιμίλησε ο Αντίνοος, γιος του Ευπείθης:
«Φαίνεται πως, Τηλέμαχε, καλά σε δασκαλεύουν
οι θεοί αυτούσιοι,¹⁰
κι έγινες επηρμένος,¹¹ με τόσο θάρρος που αγορεύεις.

430

Μόνο μη δώσει ο Δίας και, στη θαλασσοφίλητη
Ιθάκη,
βρεθείς εσύ ο κληρονόμος βασιλιάς μας, από το γένος
του πατέρα σου.»
Αμέσως τότε κι ο Τηλέμαχος, με τη δική του γνώση,
ανταποκρίθηκε:
«Αντίνοε, έστω κι αν με φθονήσεις, τον λόγο μου εγώ
θα πω:

θα το δεχόμουν, αν ο Δίας το χάριζε, αξίωμα βασιλικό.

435

Φαντάζομαι να συμφωνείς ότι η τιμή του
στους ανθρώπους δεν είναι
ευκαταφρόνητη· και δεν νομίζεται κακό να βασιλεύεις·
σπίτι γεμάτο πλούτη, κι οι μεγαλύτερες τιμές δικές σου.
Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κι άλλοι, πολλοί Αχαιοί
να βασιλεύσουν,
νέοι και γέροι, στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη·

440

ένας τους θα μπορούσε να αναλάβει
το βασιλικό αξίωμα,
αφού ο θείος Οδυσσεύς είναι νεκρός.
Όσο για μένα, το αξιώνω, ο ίδιος να 'μαι ο κύριος
του σπιτιού μου,
εγώ να κυβερνώ τους υπηρέτες – τη λεία¹² που κέρδισε
ο ξακουστός πατέρας μου.¹³»

445

Τότε στη μέση μπήκε ο γιος του Πολύβου,
ο Ευρύμαχος:

«Τηλέμαχε, αυτά εναπόκεινται¹⁴ στην κρίση των θεών,
ποιος από τους Αχαιοούς θα βασιλεύσει
στη θαλασσοφίλητη Ιθάκη.
Τα χτήματά σου είναι βέβαια δικά σου, στο σπίτι σου
εσύ 'σαι ο αφέντης.
Και να μη σώσει κάποιος, όποιος, χωρίς την άδειά σου,
το βιος σου με τη βία ν' αρπάξει, όσο η Ιθάκη
κατοικείται από ανθρώπους.
Αλλά, ωραίε και γενναίε εσύ, θέλω να σε ρωτήσω για
τον ξένο:
ποιος είναι κι από πού; για ποια, δική του χώρα
καμαρώνει;
ποια η γενιά του κι η πατρίδα του; ποιο χώμα
τον ανάστησε;

455 Ή μήπως φέρνει κάποιο νέο
για τον πατέρα σου;
Εκτός κι αν ήλθε για δικό του όφελος, από δική του
ανάγκη.
Παράξενο που τόσο απότομα πετάχτηκε να φύγει· καν
δεν περίμενε
να γνωριστούμε. Πάντως στην όψη του δεν έδειχνε
τίποτε ταπεινό.»

460 Με σύνεση και γνώση του αντιμίλησε
ο Τηλέμαχος:
«Ευρύμαχε, για μένα ο νόστος του πατέρα μου είναι
χαμένη υπόθεση·
δεν εμπιστεύομαι λοιπόν κανένα μήνυμα, αν από
κάπου φτάσει,
μήτε και λογαριάζω τους χρησμούς,¹⁵ αν κάποιον
μάντη η μάνα μου
φωνάξει στο παλάτι και μ' αγωνία τον ρωτά.
Όσο γι' αυτόν τον ξένο, φίλος μας είναι πατρικός, από
την Τάφο·

465 Μέντης το όνομά του και καυχιέται πως είναι
ο γιος του εμπειροπόλεμου
Αγχιάλου· ο ίδιος τώρα τους θαλασσινούς Ταφίους
κυβερνά.»

Ήταν αυτή η τελευταία του λέξη, κι ας είχε
αναγνωρίσει την αθάνατη θεά. [...]
[Το βράδυ, μετά τον χορό και το τραγούδι, οι μνηστήρες
πήγαν στα σπίτια τους.]

473 Με τη σειρά του κι ο Τηλέμαχος - μια κάμαρη
ψηλή,
για χάρη του χτισμένη, έβλεπε στην αυλή, πανέμορφη
475 κι ολόγυρα προφυλαγμένη.

Πήγε λοιπόν εκεί να κοιμηθεί, αλλά ο νους του γύριζε
από τις σκέψεις
τις πολλές. Κοντά του βάδιζε, δαδιά κρατώντας
αναμμένα, υπόδειγμα
αφοσίωσης, η Ευρύκλεια, του Ώπα η θυγατέρα [...].

480 Παλιά την εξαγόρασε ο Λαέρτης, κι έγινε από
τότε κτήμα του·
ήταν ακόμη κοπελίτσα και την αντάλλαξε μ' είκοσι
βόδια¹⁶ [...].

485 Αυτή λοιπόν, δαδιά κρατώντας αναμμένα,
τον συνόδευε - τόσο πολύ
τον αγαπούσε, όσο καμιά από τις άλλες δούλες, γιατί
τον είχε
αναθρέψει από μωρό. [...]

[Η Ευρύκλεια τακτοποίησε την κάμαρη
και αποχώρησε.]

496 Εκεί εκείνος, όλη τη νύχτα ξάγρυπνος και
σκεπασμένος με φλοκάτη,
τον δρόμο μελετούσε μέσα του, όπως τον όρισε η θεά
Αθηνά.

βούλευε φρεσίν ἥσιν ὁδὸν, την πέφραδ' Ἀθήνη
<444>/497

5 . Αργαλειός οριζόντιος (της Εύας Πάλμερ -Σικελιανού, 1874-1952). (Μουσείο Δελφικών Εορτών)

6. Ιθάκη-Βαθύ, άποψη της σύγχρονης Ιθάκης (κάρτα).

8 (στ. 411) που σας κατέχει υπεροψία και μέθη: που συμπεριφέρεστε αλαζονικά/υβριστικά.

9 (στ. 424) μέσα στο σπίτι, εδώ, θα βρείτε τον χαμό: Προοικονομείται εδώ ότι η μνηστηροφονία θα γίνει μέσα στο παλάτι.

10 (στ. 428) οι θεοί αυτούσιοι: οι θεοί οι ίδιοι.

11 (στ. 429) έγινες επηρμένος: έγινες καυχησιάρης.

12 (στ. 443) τη λεία: τα λάφυρα (λάφυρα πολέμου ήταν και οι αιχμάλωτοι, που γίνονταν δούλοι και αποτελούσαν μέρος της περιουσίας του αφέντη τους· άλλος τρόπος απόκτησης δούλων ήταν η αγορά - βλ. πιο κάτω, το σχόλιο 16).

13 (στ. 442-4) Όσο για μένα [...] πατέρας μου»: Οι στίχοι αυτοί δείχνουν ότι στην ομηρική εποχή η περιουσία του καθενός περνούσε στους κληρονόμους του χωρίς αμφισβήτηση (πρβλ. 448-50). Έτσι οι μνηστήρες, που κατατρώγουν την περιουσία του οδυσσειακού οίκου, διαπράττουν αδικία και θα τιμωρηθούν γι' αυτό.

14 (στ. 446) εναπόκεινται στην κρίση των θεών:
εξαρτώνται από την κρίση των θεών.

15 (στ. 462) μήτε και λογαριάζω τους χρησμούς: ούτε δίνω σημασία στις προφητείες και στις μαντείες.

16 (στ. 481) την αντάλλαξε με είκοσι βόδια: Το βόδι ήταν βασική μονάδα αγοραπωλησίας την εποχή που ίσχυε το ανταλλακτικό εμπόριο· μια χρυσοστόλιστη πανοπλία, για παράδειγμα, στοίχιζε εκατό βόδια, μια χάλκινη εννέα, μια ειδικευμένη σκλάβα τέσσερα. Η τιμή αγοράς της Ευρύκλειας υποδηλώνει την αξία της· ήταν η πιο έμπιστη υπηρέτρια του παλατιού.

7. Γυναίκα με δάδες στα χέρια. Διασκευή αγγειογραφίας του 440 περίπου π.Χ. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

8. Η Πηνελόπη και ο Τηλέμαχος
μπροστά στον αργαλειό
της βασίλισσας.

Αγγειογραφία, γύρω στο 440 π.Χ.
(Chiusi Ιταλίας, Museo Civico)

Β΄. ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[Κατά τον αγώνα τόξου (φ 378-393/ <344-358>),
η Πηνελόπη ζήτησε να δοθεί το τόξο και στον «ξένο»,
πήρε όμως την ακόλουθη απάντηση από
τον Τηλέμαχο:]

378

«Μάνα, το τόξο αυτό μου ανήκει, κανείς
σ' αυτό δεν είναι ανώτερός μου·
το δίνω σ' όποιον θέλω εγώ ή και τ' αρνούμαι. [...]

382

κανένας δεν μπορεί, παρά τη θέλησή μου,
να βγάλει απαγόρευση δική του,
αν ήθελα εγώ το τόξο στον ξένο να το δώσω,
και μάλιστα για πάντα, να καμαρώνει με το δώρο μου.

385

Αλλά του λόγου σου τράβα στην κάμαρή σου
και κοίτα τις δουλειές σου [...]

387

- το τόξο όμως είναι των αντρών υπόθεση,
όλων
και προπαντός δική μου, αφού σ' εμένα ανήκει
το κουμάντο του σπιτιού.»

Τα 'χασε εκείνη και πήρε ν' ανεβαίνει στην κάμαρή της,
αναθιβάνοντας

390

στον νου της τα λόγια του παιδιού της. Κι όταν
ανέβηκε στο ανώγι
με τις δυο της βάγιες, έστησε για τον Οδυσσέα θρήνο,
το ακριβό της ταίρι,

392-93

ωσότου η Αθηνά, τα μάτια λάμποντας,
μ' ύπνο γλυκό / της σφάλισε τα βλέφαρα.

►► Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο Τηλέμαχος
μίλησε στη μητέρα του στη ραψωδία φ και εδώ (α 385-
405), καθώς και τις αντίστοιχες δικές της αντιδράσεις,
και να κάνετε τις διαπιστώσεις σας.

Γ'. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΕΡΓΑΣΙΕΣ

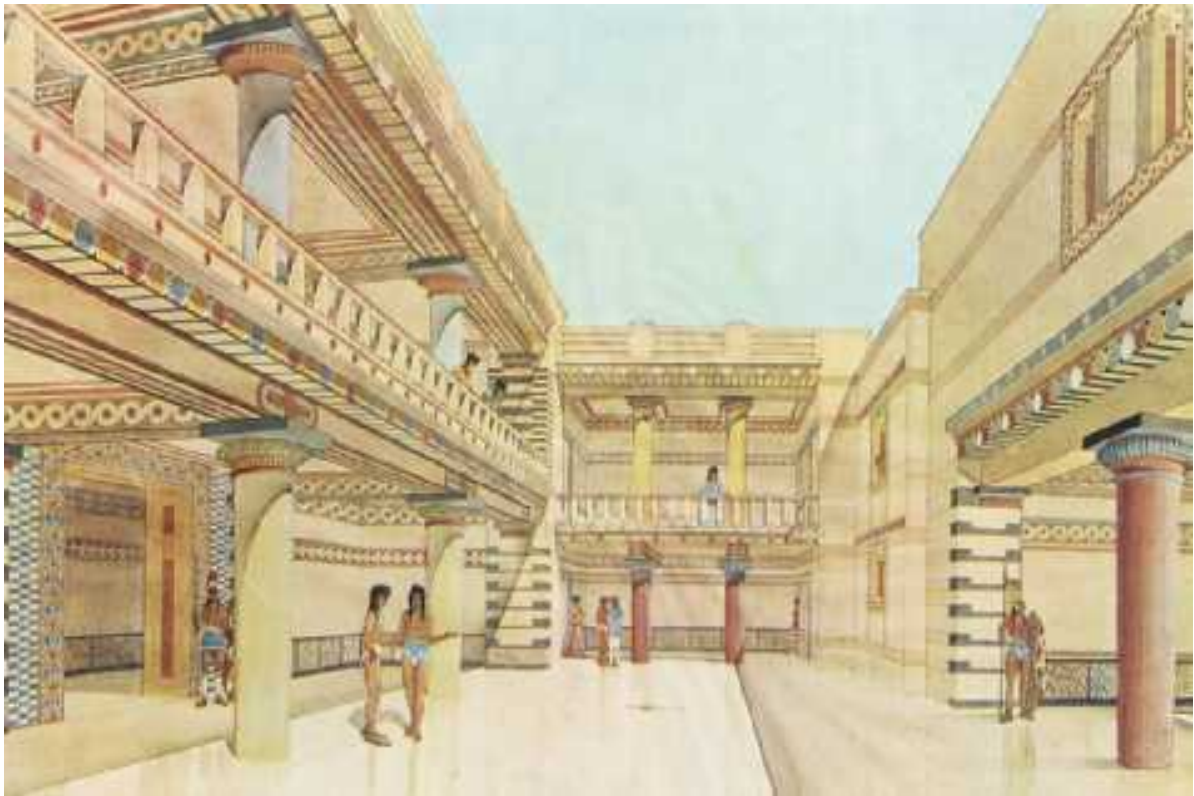
1. Τι νομίζετε όχι θα απαντούσε ο Φήμιος στην Πηνελό-
πη, αν δεν προλάβαινε να της απαντήσει
ο Τηλέμαχος;

2. Περιγράψτε ή ζωγραφίστε την Πηνελόπη, όπως παρουσιάζεται σ' αυτή την Ενότητα, και προσδιορίστε το ήθος της.
 3. Την αλλαγή του Τηλέμαχου δεν την περιγράφει ο ποιητής, τη δείχνει με έμμεσους* τρόπους. Εντοπίστε τους με φράσεις του κειμένου.
 4. Ο Αντίνοος και ο Ευρύμαχος είναι οι πιο σημαντικοί μνηστήρες· έχουν κοινές επιδιώξεις, διαφορετικό όμως ήθος. Προσδιορίστε το ήθος τους με βάση τους λόγους που απευθύνουν στον Τηλέμαχο.
 5. Προσέξτε πόσο περίπλοκη είναι η πολιτική κατάσταση της Ιθάκης:
 - ◆ η μακρόχρονη απουσία του βασιλιά έχει δημιουργήσει κενό εξουσίας·
 - ◆ ο φυσικός κληρονόμος του θεωρείται ακόμη ανήλικος, αλλά και η διαδοχή της βασιλείας δεν είναι εξασφαλισμένη, όπως προκύπτει από τους στίχους 430-431, 434-441 και 446-447·
 - ◆ η Πηνελόπη, που θα μπορούσε, φαίνεται, να δώσει λύση στο πρόβλημα, αν παντρευόταν έναν από τους μνηστήρες, δεν αποφασίζει να παντρευτεί, ενώ εκείνοι τρωγοπίνουν στο παλάτι ελπίζοντας.
- ► Πώς εξυπηρετεί/βοηθάει τη σύνθεση της Οδύσσειας αυτή η κατάσταση;

Δ'. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Τηλέμαχος από την κατάσταση του α 128-133 (σελ. 63) προχώρησε στην κίνηση του α 360 (σελ.94), και στην Ενότητα αυτή έφτασε να μιλήσει με παρρησία* προς τη μητέρα του και προς τους μνηστήρες.

► ► Γράψτε μία παράγραφο στο τετράδιό σας δικαιολογώντας την εξέλιξη αυτή του Τηλέμαχου.

9. Αναπαράσταση της εσωτερικής αυλής του ανακτόρου της Πύλου (από τον P. de Jong).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ α ΡΑΨΩΔΙΑΣ

Α΄ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΑΣΚΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Συμπληρώστε τα κενά με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε από τη μελέτη της α ραψωδίας:

1. Τα γεγονότα της α ραψωδίας διαρκούν
και διαδραματίζονται
Από τους θεούς πρωταγωνιστούν
..... και από τους θνητούς

.....2. Το βασικό θέμα που απασχολεί θεούς και ανθρώπους είναι

Και οι μεν θεοί αποφασίζουν
ενώ ο Τηλέμαχος και η Πηνελόπη, αλλά και οι μνηστή-
ρες, θεωρούν ότι μάλλον

3. Η απόφαση των θεών για τον νόστο του Οδυσσέα
άρχισε να πραγματοποιείται με το

.....,
που προβλέπει: α. ο Ερμής,
.....

.....
και β. η Αθηνά
.....
.....
.....

Από το σχέδιο αυτό εφαρμόστηκε ως τώρα
.....
.....
.....

και απομένει
.....
.....

4. Στο πρώτο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο (στ. 36
κ.ε., σελ. 49) ο Δίας έθεσε το θέμα της ευθύνης
του ανθρώπου σε σχέση με το γραφτό/τη μοίρα του και
δήλωσε ότι οι άνθρωποι έχουν και οι ίδιοι
.....
.....
.....

5. Να περιγράψετε σε 3-4 σειρές την κατάσταση που
επικρατεί στα ανάκτορα της Ιθάκης και να επισημάνετε
τη βασική αιτία στην οποία οφείλεται:
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
6. Παρουσιάστε δραματοποιημένο τον διαλόγο Αθηνάς-Τηλέμαχου (βλ. εργασία 7, σελ. 99).

Β΄. ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

Διαβάστε από την επόμενη Ενότητα τις περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών β, γ, δ, και προσέξτε τις ενέργειες στις οποίες προχωρεί ο Τηλέμαχος.

6η ΕΝΟΤΗΤΑ: β, γ, δ (περίληψη - ανάλυση αποσπασμάτων)

ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ

- Ο Τηλέμαχος πραγματοποιεί τις συμβουλές της θεάς Αθηνάς (συγκαλεί συνέλευση των πολιτών και ταξιδεύει στην Πύλο και στη Σπάρτη)
- Η τύχη των επώνυμων ηρώων του Τρωικού πολέμου
- Πληροφορίες του Νέστορα,¹ της Ελένης και του Μενέλαου² για τη δράση του Οδυσσέα στην Τροία και για τη μετατρωική πορεία του

1 Ο Νέστορας ήταν ο πιο σεβάσμιος, λόγω ηλικίας και πείρας, από τους βασιλιάδες που πήραν μέρος στον Τρωικό πόλεμο.

2 Ο Μενέλαος ήταν βασιλιάς της Σπάρτης, αδελφός του Αγαμέμνονα και σύζυγος της (ωραίας) Ελένης, που η απαγωγή της από τον Πάρη προκάλεσε, σύμφωνα με τον μύθο, τον Τρωικό πόλεμο.

1. Ο Τηλέμαχος με τον Μέντορα. (Πηγή: με τους ήρωες του Ομήρου)

2. Γυπαετοί

**Α΄.Ι. Περίληψη της ραψωδίας β:
Ίθακησίων αγορά.
Τηλεμάχου αποδημία
(Συνέλευση των Ιθακησίων – Αναχώρηση
του Τηλέμαχου) /**

Την επόμενη μέρα, ο Τηλέμαχος συγκάλεσε συνέλευση των Ιθακησίων, όπου κατήγγειλε τις αδικίες των μνηστήρων εις βάρος της μητέρας του και της πατρικής περιουσίας. Οι πολίτες τον συμπόνεσαν, αλλά σιώπησαν. Έτσι, ο Αντίνοος απέδωσε την ευθύνη στην Πηνελόπη, που επί τρία χρόνια τους εξαπατούσε με το τέχνασμα του υφαντού (τη μέρα ύφαινε και τη νύχτα ξήλωνε). Πρότεινε λοιπόν στον Τηλέμαχο να στείλει την Πηνελόπη στον πατέρα της, να την παντρεύει με όποιον της αρέσει, διαφορετικά θα συνεχίσουν να τρωγοπίνουν στο παλάτι, ώσπου να αποφασίσει η ίδια να παντρευτεί «όποιον Αχαιό διαλέξει».

Ο Τηλέμαχος είπε ότι δεν θεωρεί σωστό να διώξει από το σπίτι τη μητέρα του· φοβάται, εξάλλου, τις κατάρες της και την κατάκριση του κόσμου, κι ακόμη, δεν ξέρει αν ο πατέρας του ζει ή πέθανε. Επικαλούμενος λοιπόν τους θεούς, κάλεσε τους μνηστήρες να φύγουν από το παλάτι. Ο Δίας τού συμπαραστάθηκε στέλνοντας αμέσως δύο αετούς, κι ο μάντης Αλιθέρσης ερμηνεύοντας τις κινήσεις τους συνέστησε αλλαγή συμπεριφοράς:

«Ακούστε με, Ιθακήσιοι, τι έχω τώρα να σας πω – / μα πιο πολύ προς τους μνηστήρες στρέφω τα λεγόμενά μου, / αφού σ' αυτούς θα πέσει πάνω τους μέγα το κύμα του κακού. / Ο Οδυσσέας λοιπόν δεν θα 'ναι λέω για πολύν καιρό / από τους φίλους του μακριά. / Ίσως να βρίσκεται κιόλας κοντά, σ' όλους αυτούς υφαίνοντας φόνο και χαλασμό. / Ωστόσο κι άλλους, πολλούς, τους

περιμένει η συμφορά· / εμάς, όσοι που ζούμε στην
περήφανη Ιθάκη. Γι' αυτό, κι όσο ακόμη / είναι καιρός,
ας το σκεφτούμε να τους συγκρατήσουμε· αλλά κι αυτοί
/ μόνοι τους πρέπει πια να σταματήσουν, αφού τους
είναι αυτό / τώρα το συμφερότερο. / Δεν είμαι μάντης
αδοκίμαστος, ξέρω καλά τι λέω / και βεβαιώνω πως για
κείνον όλα τέλειωσαν όπως εγώ / του τα προφήτευσα·
τότε που μπήκαν στα καράβια τους οι Αργείοι / τραβώ-
ντας στο Ίλιο, κι ήταν μαζί τους ο πανούργος Οδυσ-
σέας. / Είπα, λοιπόν· τον περιμένουν βάσανα πολλά, θα
χάσει κι όλους τους συντρόφους, / σ' όλους αγνώρι-
στος θα φτάσει στην πατρίδα του, / στον εικοστό πια
χρόνο - τώρα τα πάντα συντελούνται.» (β 178-195/<161-
176>)

Στον μάντη απάντησε ο Ευρύμαχος με περιφρόνη-
ση για τις προφητείες του, με κατάρες και απειλές. Κι
ο Τηλέμαχος δεν συνέχισε –του έφτανε ότι όλα πια τα
ήξεραν οι θεοί και οι πολίτες όλοι –, ζήτησε μόνο καράβι
για το ταξίδι του στην Πύλο και στη Σπάρτη, να μάθει
για τον πατέρα του και να πράξει ανάλογα. Τον λόγο
πήρε τότε ο Μέντορας – ο Οδυσσέας φεύγοντας του
είχε εμπιστευτεί το σπιτικό του –, εγκωμίασε τον Οδυσ-
σέα και κατηγόρησε τους πολίτες που ανέχονται
τις αδικίες των μνηστήρων. Του απάντησε προσβλη-
τικά ο Λεώκριτος, που εκστόμισε απειλές και για
τον Οδυσσέα, αν τυχόν επέστρεφε· πρότεινε, ωστόσο,
να φροντίσει ο Μέντορας για το ταξίδι του Τηλέμαχου,
που το θεώρησε όμως ανέφικτο.

Οι μνηστήρες επέστρεψαν στο παλάτι, ενώ
ο Τηλέμαχος κατέβηκε στο ακρογιάλι, προσευχήθηκε
στην Αθηνά και εκείνη – με τη μορφή του Μέντορα – τον
ενθάρρυνε και του υποσχέθηκε συμπαράσταση.
Επέστρεψε λοιπόν και ο Τηλέμαχος στο παλάτι, ζήτησε
από την Ευρύκλεια να του ετοιμάσει τα αναγκαία για

το ταξίδι και τη δέσμευσε με όρκο να μην αποκαλύψει τίποτε στην Πηνελόπη. Η Αθηνά, στο μεταξύ, φρόντισε να ετοιμαστεί επανδρωμένο καράβι και συνοδεύοντας ως Μέντορας τον Τηλέμαχο ταξίδεψαν όλη τη νύχτα με πρίμο αγέρι.

[Παρακολουθήστε την πορεία του ταξιδιού στον χάρτη της σελ. 6: Ιθάκη – Πύλος – Φηρές – Σπάρτη, όπου παραμένει· στον χάρτη της σελ. 5 προσέξτε και την –απόμακρη πάντως– Αστερίδα.]

3. Πήλινο ομοίωμα πλοίου του 6ου αι. π.Χ. από την Κύπρο. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο)

4. Ο Τηλέμαχος μπροστά στον σεβάσμιο βασιλιά της Πύλου. Αγγειογραφία του 4ου αι. π.Χ. (Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 1ου ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος.....	7
Εισαγωγή.....	11
1η Ενότητα (α: περίληψη – α 1-25: ανάλυση)	39
2η Ενότητα (α 26-108).....	49
3η Ενότητα (α 109-173).....	63
4η Ενότητα (α 174-360).....	79
5η Ενότητα (α 361-497)..... Ανακεφαλαίωση της α ραψωδίας.....	100
6η Ενότητα (β, γ, δ: περίληψη – ανάλυση μικρών αποσπασμάτων)	116

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

